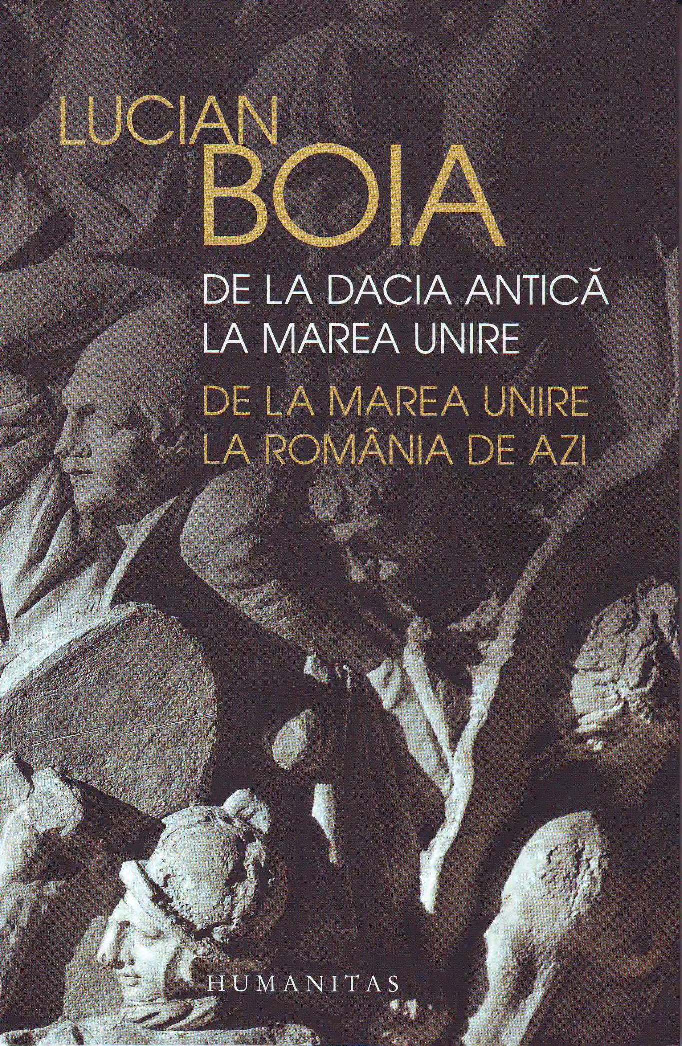

LUCIAN
BOIA

DE LA DACIA ANTICĂ LA MAREA UNIRE

DE LA MAREA UNIRE LA ROMÂNIA DE AZI

HUMANITAS

România e absentă în dezbaterea istoriografică europeană. Pe piața ideilor, cum se spune, nu prea existăm. Răspunderea o poartă cei care încă n-au aflat că istoria se face, astăzi, altfel, în orice caz nu reîncălzind la nesfârșit vechiul discurs naționalist.
Centenarul Marii Uniri, în loc să stimuleze cercetări înnoitoare, riscă să se rezume la reafirmarea unor locuri comune. În memoria istorică a românilor a rămas doar o schemă mult simplificată a procesului istoric desfășurat între 1914 și 1918. Toți românii, cu puține excepții, ar fi tras atunci într-o singură direcție. Nu e chiar așa! Adevărul, pur și simplu, este mai complex și mai nuanțat.

LUCIAN BOIA

DE LA DACIA ANTICĂ LA MAREA UNIRE

DE LA MAREA UNIRE LA ROMÂNIA DE AZI

Volume publicate la Humanitas:

Istorie şi mit în conştiinţa românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011; 2017, ediţie ilustrată)
Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr şi ficţiune (1998, 2002, 2008)
Două secole de mitologie naţională (1999, 2005, 2011)
Mitologia ştiinţifică a comunismului (1999, 2005, 2011)
Sfârşitul lumii: O istorie fără sfârşit (1999, 2007)
Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)
România, ţară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)
Mitul democraţiei (2003)
Între înger şi fiară: Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)
Jules Verne: Paradoxurile unui mit (2005)
Omul şi clima: Teorii, scenarii, psihoze (2005)
Tinereţe fără bătrâneţe: Imaginarul longevităţii din Antichitate până astăzi (2006)
Occidentul: O interpretare istorică (2007)
Napoleon III cel neiubit (2008)
„Germanofilii“: Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)
Franţa, hegemonie sau declin? (2010)
Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010)
Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 şi 1950 (2011)
Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)
Explorarea imaginară a spaţiului (2012)
De ce este România altfel? (2012)
Eugen Brote (1850–1912): Destinul frânt al unui luptător naţional (2013)
Sfârşitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)
Balcic: Micul paradis al României Mari (2014)
Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări (2014)
Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securităţii (2014)
Suveranii României: Monarhia, o soluţie? (2014)
Maria, regina României, *Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
Cum s-a românizat România (2015)
Mihai Eminescu, românul absolut: Facerea şi desfacerea unui mit (2015)
Strania istorie a comunismului românesc (şi nefericitele ei consecinţe) (2016)
Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei (2016)
În jurul Marii Uniri de la 1918: Naţiuni, frontiere, minorităţi (2017)
Cum am trecut prin comunism: Primul sfert de veac (2018)

LUCIAN BOIA

DE LA DACIA ANTICĂ LA MAREA UNIRE
DE LA MAREA UNIRE LA ROMÂNIA DE AZI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Lucrare executată la Real

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Boia, Lucian
De la Dacia antică la Marea Unire,
de la Marea Unire la România de azi /
Lucian Boia. – Bucureşti: Humanitas, 2018
ISBN 978-973-50-6250-7
94

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021311 23 30

Cuvânt înainte

SPAȚIUL ROMÂNESC, privit de-a lungul veacurilor, prezintă o sumă de caracteristici contradictorii, de natură să complice judecata istoricului. Remarcabil de unitar prin limba vorbită de toți românii, dar și, până nu demult, fragmentat teritorial și politic (chiar și cultural, într-o anumită măsură), cu identități regionale nu mai puțin pronunțate decât identitatea românească de ansamblu. Unitatea românească de astăzi îi împinge pe mulți istorici spre unificarea forțată a trecutului. România s-a creat, totuși, într-o epocă relativ recentă; oricum, n-a fost programată cu milenii în urmă. Asta nu înseamnă să ignorăm elementele originare de unitate (limba, cu deosebire), care însă au devenit dominante și determinante abia în era națiunilor. E abuziv să-l tratăm pe Ștefan cel Mare pur și simplu drept

român. El e român din punctul nostru de vedere, din punctul lui de vedere și al supușilor săi era însă mai întâi de toate moldovean. Să nu confundăm ziua de ieri cu ziua de azi. Trăim acum, nu în vremea lui Ștefan cel Mare. Să fie atât de greu de înțeles?

În ceea ce mă privește, încerc să înfățișez, cât pot de echilibrat, problema alcătuirii României (din părți asemănătoare, însă distincte). Mai e o chestiune care nu poate fi ocolită. Avem o țară (aproape) întregită. Ce am făcut însă cu ea? Ce facem cu ea în prezent? Cât suntem de capabili să înfruntăm viitorul? Să recunoaștem deschis cum stau lucrurile, altminteri nu ne vom îndrepta nicicând. România nu arată deloc bine: e afectată de mari întârzieri și de mari dereglări. Toate acestea, adunate, ar putea genera un amestec exploziv, de natură să pună în pericol inclusiv construcția națională. La 100 de ani de la Marea Unire, avem datoria să ne reparăm țara.

O istorie sub semnul unității neamului

CEA MAI DE SEAMĂ ÎNFĂPTUIRE a românilor de-a lungul întregii lor istorii a fost însăși crearea României: un nume inexistent pe harta Europei până dincolo de mijlocul secolului al XIX-lea. Istoria, la un moment dat, și-a iuțit mersul; în numai câteva decenii, s-au alăturat, între aceleași hotare, toate ținuturile românești sau cu populație majoritar (uneori, numai parțial) românească: Moldova și Țara Românească, la 1859; Dobrogea, la 1878; Basarabia, Bucovina și Transilvania, la 1918. A fost rezultatul dorinței și acțiunii românilor, se înțelege, dar a fost, într-un sens mai larg, și „meritul“ istoriei, care a oferit, în câteva rânduri, un context cât se poate de favorabil realizării țelurilor naționale românești. Putem să ne imaginăm „istorii paralele“ care

n-ar fi condus neapărat spre România sau spre România Mare. Ce s-ar fi întâmplat dacă n-ar fi fost războiul Crimeii și ar fi lipsit sprijinul pe care Napoleon III l-a acordat unioniștilor? După ce anexaseră Basarabia, ar fi înghițit oare rușii întreaga Moldovă? Dar fără Primul Război Mondial? Ce s-ar fi petrecut cu Austro-Ungaria și cu românii cuprinși între granițele dublei monarhii? Istoria nu e scrisă dinainte.

Odată ce, pe parcursul secolului al XIX-lea, obiectivul ideal al românilor a devenit (treptat) „România Mare“, cu alte cuvinte cuprinderea întregii națiuni române într-un singur stat, istoria s-a scris – sau s-a rescris – în perspectivă unitară, tocmai pentru a justifica și a pregăti unirea efectivă. Românii înțelegeau să se sprijine nu doar pe dreptul „natural“ (profilul etnic predominant românesc al regiunilor respective), ci și pe un drept istoric nu mai puțin convingător, a cărui menire era aceea de a dovedi unitatea fundamentală, existentă încă din Antichitate, a întregului spațiu românesc. Apelul la istorie, pentru a justifica diversele proiecte naționale, este monedă curentă în secolul al XIX-lea: „secol al naționalităților“, „secol al istoriei“ și implicit „secol al istoriilor naționale“, al istoriilor interpretate în spirit național. Românii, așadar, nu fac excepție. Le este însă caracteristică prelungirea până astăzi și chiar consolidarea unei is-

torii cu puternică încărcătură națională, pusă în slujba ideologiei naționale românești, cu accent apăsat pe triada „vechime–unitate–continuitate“. După cum am spus, punctul de plecare al unei asemenea construcții istoriografice trebuie căutat în secolul al XIX-lea, dar relația mai apropiată și mai directă conduce la național-comunismul epocii Ceaușescu care, ca orice ideologie totalitară, a turnat interpretările istoriei în tipare unice, rigide și obligatorii. Nu puțini istorici și, în genere, mulți dintre români sunt convinși că aceasta și numai aceasta este istoria „adevărată“. Doar au învățat-o la școală!

Dacia: mitul fondator

ÎN MOD FIRESC, CÂND VORBIM DESPRE ROMÂNI, începem cu Dacia, marele mit fondator. În conștiința națională, Dacia a devenit un fel de „dublu“ al României, ocupând exact același teritoriu și prefigurând, încă din Antichitate, unitatea românească modernă. Pentru a nu ne pierde în detalii, să ne adresăm direct lui Vasile Pârvan, strălucitul arheolog și istoric al Antichității. Este instructiv de constatat cum nici el nu reușește să evite „capcana“ dacică. Dimpotrivă, se lasă prins în ea cu delectare. Iată două pasaje extrase din lucrările sale.

„Dacia era un mare regat cu o bază etnică perfect omogenă, cu tradiții istorice seculare, cu structură socială și economică bine definită, cu o cultură înaintată de forme mai întâi influențate de către civilizația celtică, apoi, timp de două

veacuri înainte de Traian, de către civilizația romană. Aici nu era vorba, ca în Dalmația, în Thracia, în Pannonia ori în Moesia, pur și simplu de un oarecare număr de triburi barbare cu populație mai mult ori mai puțin numeroasă locuind un teritoriu destul de întins, totuși lipsite de solidaritate politică și națională între ele, ci de o națiune conștientă de ea însăși."[1]

Și al doilea fragment: „Geto-dacii au fost un popor de țărani așezați, statornici, supuși și cu frică de zeul lor, amărâți de vecini cu nesfârșitele războaie și prădăciuni și sălbăticiți și ei de multe ori de ticăloșiile lor, totuși veseli și glumeți la vreme de pace, mânioși și cruzi numai la război, îndeobște însă cu bun-simț și mereu întorcându-se la străvechea lor credință optimistă în zei și în oameni".[2]

E teribilă ideologia, cum se așază, fără menajamente, la masa de lucru a istoricului. Țăranul dac, îl recunoașteți, este același cu țăranul român, în varianta „sămănătoristă" din epocă. Iar Dacia e România Mare, stat național unitar, cu avantajul suplimentar, în cazul Daciei, al unei depline omogenități etnice (fără minoritățile, cam prea abundente, aflate în România Mare).

---

1. Vasile Pârvan, *Dacia*, ediția a V-a, Editura Științifică, București, 1972, pp. 150–151.

2. *Idem*, *Getica: O protoistorie a Daciei*, Cultura Națională, București, 1926, p. 173.

O precizare: termenul „geto-daci“ e o invenție modernă, o „găselniță“, dacă îmi este permis să mă exprim mai plastic. Izvoarele antice menționează două popoare – sau mai degrabă grupuri etnice – distincte: geții și dacii. Chiar dacă ne place să credem că vorbeau aceeași limbă (după cum, nu prea convingător, afirmă geograful Strabon), aria lor de locuire și identitățile respective sunt diferite (dacii, așezați în principal în Transilvania, iar geții la Dunăre și în Dobrogea). S-a procedat la fuziunea lor, în scopul delimitării unui teritoriu pe deplin unificat, aidoma României Mari, și anunțător al acesteia.

„Dacismul“ lui Pârvan apare însă aproape rezonabil, în comparație cu curentul declanșat de *Dacia preistorică*, masiva și fantasmagorica lucrare a lui Nicolae Densușianu (publicată postum, în 1913). Potrivit acestuia, românii sunt doar daci, nu și romani; limba română se trage din limba vorbită de daci, nu din latină; asemănările cu latina se explică prin faptul că romanii și limba latină își au începuturile tot în Dacia; de aici, din Dacia, s-a revărsat civilizația în Europa și în întreaga lume. Bizara poveste nu a convins nici măcar pe un singur istoric profesionist, însă printre nespecialiști, inclusiv unii intelectuali, a avut parte de un succes crescând: mai întâi, în rândurile extremei drepte a anilor ’30, apoi printre istoricii „de partid“ ai epocii Ceaușescu. Și astăzi

partizanii acestei extravagante teorii continuă să-și cultive credința, țin congrese și se manifestă în fel și chip. Dacii, ca și alte mituri românești, ajută la alinarea complexelor de inferioritate, pe care românii le au din plin. Să-i așezi pe români la temelia civilizațiilor, asta chiar că ar fi ridicol. Dar pe daci, pe niște daci legendari, de ce nu? Și cum dacii sunt de fapt români, și românii sunt daci... transferul de prestigiu se face de la sine în favoarea românilor.

„Daciștilor" de tot soiul le-a dat cuvenita replică Alexandru Vulpe, într-un text publicat în 1999. Reputatul arheolog propune, pur și simplu, renunțarea la conceptul Daciei unitare, considerând că arheologii români au cam exagerat „cu istoria comună a diferitelor grupări tribale din spațiul carpato-dunărean". „Grupări tribale": suntem într-adevăr departe de o unitate de tip național și probabil chiar de o unitate mai elementară, de ordin etnic. Prin sintagma „geto-daci", explică Alexandru Vulpe, ar trebui înțeles un spațiu fragmentat, „și nu o unitate istorico-socială și politică, nu o limbă comună și nici neapărat o cultură materială și spirituală comună".[3]

Asemenea afirmații, absolut de bun-simț, dar care contrazic ceea ce generații de români au

3. Alexandru Vulpe, „Geto-dacii?", în *CICSA*, 1-2/1998, pp. 2–11.

învățat la școală, riscă să se spargă în capul istoricului, susceptibil de a fi acuzat de atentat la unitatea națională. Că e vorba de daci, și nu de români, „subterfugiul“ acesta nu ține: doar am văzut că românii sunt daci, iar dacii sunt români!

Amatorii de istorie (și, în mod curios, și destui istorici) au impresia că istoria e făcută să răspundă la toate întrebările, și nu oricum, ci într-o unică versiune. Pe mulți istorici i-ați auzit mărturisind că „nu știu“? Istoricul trebuie să știe, de aceea e istoric! Or istoria presupune, chiar pentru un singur eveniment, interpretări și scenarii diferite. Poate că nu ne place acest gen de nesiguranță, dar așa stau lucrurile, n-avem ce face.[4] Cazurile cele mai grave sunt acelea unde informația lipsește sau e fragmentară și neconvingătoare. Să revenim la istoria noastră. Atât istoria „geto-dacilor“, cât și prima etapă a istoriei propriu-zis românești (până la întemeierea Principatelor, în secolul al XIV-lea) sunt afectate de o severă penurie de izvoare, de izvoare scrise, în tot cazul. Excepție face doar Dacia Romană, în secolele II-III. Dacii, înainte de cucerirea romană, n-au lăsat nimic scris, după cum nu există documente scrise interne pentru mia de ani („mi-

---

4. În ceea ce privește limitele „reconstrucției“ istorice, trimit la lucrarea mea *Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei*, Humanitas, București, 2016.

leniul întunecat“) care a urmat retragerii stăpânirii romane spre sfârșitul secolului al III-lea. Pentru a umple cât de cât golurile, istoricul e nevoit să apeleze la surse externe, și acestea puține și nesigure, precum și la informația oferită de săpăturile arheologice, aceasta din urmă relativ abundentă. A fost mare tentația de a suplini prin arheologie „tăcerea“ celorlalte categorii de izvoare. Arheologia a fost pusă să facă o treabă care nu era a ei. Doar prin inventarul arheologic, n-ai cum să dovedești că „geto-dacii“ vorbeau o singură limbă sau mai multe și nici dacă într-un secol sau altul din „mileniul întunecat“ se vorbea sau nu românește pe actualul teritoriu al României. Astfel, pentru a mă limita la un singur exemplu, cultura Dridu din ultimele secole ale primului mileniu este dată drept sigur românească de istoricii români, în timp ce mai toți ceilalți istorici o consideră slavă. Cine are dreptate? Românii, ca întotdeauna, am fi tentați să spunem. Poate că și au dreptate! Dar nimeni nu are cum să verifice dacă au sau nu au.

În multe cazuri, așadar, avem de-a face cu construcții istoriografice, și nu cu adevăruri de necontestat. Lucrul acesta ar trebui recunoscut. Din păcate, istoricii români aleg automat varianta considerată „patriotică“, înlăturând dintr-o trăsătură de condei celelalte scenarii socotite a fi antiromânești sau pur și simplu ignorându-le.

Revin la Alexandru Vulpe, cu încă un citat lămuritor. „Îmi amintesc – spunea el, într-o prelegere din octombrie 1999 – de directivele date istoricilor noștri de către conducerea Partidului Comunist Român prin anii '70, potrivit cărora, atunci când despre o secvență a istoriei noastre se formulau ipoteze diferite, trebuia să alegem și să apărăm pe cea mai favorabilă intereselor noastre naționale (erau în discuție, între altele, etnogeneza românilor, așa-zisul «stat geto-dac» etc.).“[5]

Acum, nu mai e nici un partid care să ordone o anume scriere a istoriei, dar a rămas la mulți istorici români un reflex condiționat: varianta adevărată este întotdeauna cea care ne favorizează pe noi.

Dar chiar ne favorizează? Cu ce ne-o fi favorizând? Poate doar pentru a nu fi luați în serios, ca istorici, dincolo de hotarele României? Ajungem să ne convingem noi pe noi înșine?

Să fim rezonabili. „Dreptul istoric“, cam de multă vreme, n-a ajutat pe nimeni să-și extindă hotarele și nici să le păstreze. Nu ne vom închipui acum că cei care au decis sau au confirmat noile frontiere ale Europei la capătul Primului Război Mondial ar fi fost fascinați de conturul

---

5. Alexandru Vulpe, „Istoria, între mit și căutarea adevărului în Antichitate și în prezent“, în *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu“*, Editura Satya Sai, București, nr. 5–6, 1999–2000, p. 13.

impecabil al Daciei antice: „de la Nistru pân' la Tisa". României i-au revenit teritoriile cu majoritate românească, nici mai mult, nici mai puțin, punându-se în aplicare „dreptul natural", și nicidecum dreptul istoric. Și apoi care „drept istoric"? România nici nu existase până la 1859. Dimpotrivă, „dreptul istoric", în lipsă de alte argumente, a fost invocat tocmai de maghiari: Ungaria milenară, coroana Sfântului Ștefan... Cum bine se știe, au pierdut pe toată linia.

Cazul Kosovo lămurește cum stau lucrurile, dacă mai e ceva de lămurit. Privitor la această regiune, sârbii au invocat dreptul lor istoric: acolo s-ar fi aflat „leagănul" națiunii sârbe. Doar că nouă kosovari din zece nu sunt sârbi, ci albanezi. Așa se face că albanezii au avut câștig de cauză. De altfel, și albanezii invocă, pe lângă dreptul natural, și un drept istoric, încă mai vechi decât cel al sârbilor. Înainte de a descinde slavii, cu leagănul națiunii sârbe, regiunea aparținea ilirilor, strămoși ai albanezilor (relația iliri–albanezi, fiind cam aceeași ca relația daci–români). Să fie însă limpede: nu ilirii i-au susținut pe albanezi în fața comunității internaționale, s-au susținut ei înșiși, invocând cu insistență dreptul la autodeterminare.

Necazul cel mare cu dreptul istoric stă în faptul că istoria nu oferă o singură imagine, ci se derulează într-o multitudine de secvențe. Pe

care dintre ele o privilegiem? La anul 1000, avem într-adevăr coroana sfântului Ștefan, dar, dacă privim cu un veac, două înainte, îi vom trimite pe unguri, departe, spre marginile răsăritene ale continentului. Ce să mai spunem de americani? Li s-ar putea foarte ușor contesta dreptul istoric în favoarea băștinașilor indieni.

Bătălia continuităţii

AJUNGEM ACUM LA PROBLEMA cea mai delicată a istoriei româneşti: chestiunea „continuităţii". S-au format românii, ca popor, pe teritoriul fostei Dacii, respectiv al României de astăzi, sau au venit, la mai multe secole după retragerea aureliană, de undeva, de la sud de Dunăre? Teza „imigraţionistă" a fost argumentată de istoricul austriac Robert Roesler (*Rumänische Studien*, 1871), el însuşi precedat, cu un veac înainte, de alţi istorici de expresie germană, pentru a fi împărtăşită în cele din urmă de întreaga istoriografie maghiară. E lesne de înţeles: ungurii doresc să fie ei primii, şi nu românii, în Transilvania! Românii, pe de altă parte, susţin continuitatea; la fel de lesne de înţeles: şi ei doresc să fie primii, şi nu ungurii, tot în Transilvania!

Ca să nu vorbesc doar în nume propriu, îi dau cuvântul lui Neagu Djuvara. Iată ce spune cu privire la disputa în jurul continuității bine-cunoscutul istoric: „Chestiunea *nu mai prezintă azi nici o importanță politică* [sublinierea îi aparține]. Chiar dacă ar putea istoricii maghiari – printr-o minune – să aducă dovada că ungurii au fost primii ocupanți ai Transilvaniei, prin faptul că populația maghiarofonă nu reprezintă azi decât 7% din populația totală [7% din populația României; dacă ne referim la Transilvania, procentul se apropie de 20%], întâietatea istorică n-ar mai putea avea nici o consecință pe plan juridic și politic. Dreptul internațional contemporan nu mai ține seama de pretinse drepturi istorice. Nu se mai ține seama decât de situația demografică actuală (vedeți drama recentă din Kosovo!). Deci – încă o dată – trebuie înțeles că «chestiunea continuității» nu mai are nici o importanță practică".[1]

M-aș fi așteptat ca, după acest pasaj, și în spiritul lui, să urmeze o apreciere mai nuanțată a punctelor de vedere opuse. Nu e însă așa. Istoricul combate punct cu punct „imigraționismul" și înșiră pe larg nu mai puțin de „zece adevăruri despre continuitate". Cu alte cuvinte,

1. Neagu Djuvara, *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, Humanitas, București, 2013, pp. 25–26.

nu are nici o importanță, dar parcă tot e mai bine cu continuitate decât fără!

Dacă vrem neapărat să-i taxăm din primul moment pe „imigraționiști“ drept dușmani ai românilor, care vor să ne ia Transilvania și așa mai departe, mai bine lăsăm baltă orice discuție. Lucrarea lui Roesler a fost totuși, la vremea ei, o cercetare serioasă, și mă îndoiesc că autorul avea ceva de împărțit în Transilvania cu românii.

Tăcerea „impresionantă“ a izvoarelor privitoare la români este unul dintre primele argumente avansate de teza imigraționistă. Izvoarele medievale vorbesc despre un lung șir de popoare care au trecut ori s-au stabilit pe teritoriul fostei Dacii, nimic însă, timp de secole, despre români. Replica românească este, desigur, plauzibilă: în Evul Mediu, sursele înregistrează elementul stăpânitor, venit din afară, nu însă și populația autohtonă „supusă“. Totuși, cu dreptate sau fără, rămâne impresia unei curioase absențe. Asemănările (deloc puține) între română și albaneză sunt alt argument invocat de imigraționiști, care îi trage oarecum pe români spre Balcani. Istoricii români consideră însă cuvintele respective drept elemente de substrat, dacii fiind înrudiți cu ilirii sau cu „traco-ilirii“. Ar fi, așadar, cuvinte dacice intrate în limba română (le-am învățat cu toții la școală: viezure, mânz, barză… și care or mai fi). Ipoteza e tentantă, dar nu e

decât o ipoteză, pentru simplul motiv că nu cunoaștem deloc limba vorbită de daci. Cuvintele slave din limba română, foarte numeroase, de fapt sud-slave, mai precis bulgărești, sunt și ele considerate dovadă a unei origini balcanice, sud-dunărene. Și aici replica este la îndemână: românii au conviețuit cu slavii timp de secole, la nord de Dunăre; de asemenea, și țaratul bulgar s-a extins o vreme dincolo de fluviu. Împrumuturile slave s-au putut face foarte bine pe actualul teritoriu al României.

În tot cazul, nu trebuie neglijată judecata lingviștilor. Formarea poporului român înseamnă de fapt formarea limbii române. E cât se poate de evident că dacă n-am vorbi românește n-am fi români! Avem în față, așadar, mai mult o problemă de lingvistică decât de istorie sau de arheologie. Or cu lingviștii te descurci mai greu. E o știință foarte bine pusă la punct (spre deosebire de istorie!). Oricum, nu e ușor să convingi un lingvist că ceea ce seamănă cu albaneza ar fi de fapt moștenire dacică. Ca să explice limba română, lingviștii au nevoie de teritoriul de la sud de Dunăre sau, într-o variantă „împăciuitoare“, de ambele maluri ale fluviului și, pe cât posibil, nu departe de aria de locuire albaneză (eventual, spre sud-vestul României, în zona Banatului, atât la nord, dacă vrem neapărat, cât și la sud de Dunăre). Potrivit lui Carlo Taglia-

vini, renumitul specialist italian în filologie romanică: „Fără să nege existenţa unor resturi de populaţie romană la nordul Dunării, majoritatea filologilor străini recunosc că locul de formare al limbii române trebuie să fie stabilit aproximativ în ţinuturile sud-vestice limitrofe la nord și la sud de Dunăre“.[2] Dacă nici un istoric român nu a „cedat“ în chestiunea continuităţii, sunt lingviști români, și printre cei mai de seamă, care au susţinut teza imigraţionistă (Ovid Densusianu, în *Histoire de la langue roumaine*, 1902; Alexandru Philippide, *Origina românilor*, 1923–1927). Deosebirea dintre istorie și lingvistică stă în faptul că lingvistica se adresează doar specialiștilor, pe când istoria e pentru toată lumea. Ceea ce a trecut fără mare tapaj la lingviști ar fi stârnit cu siguranţă polemici acerbe dacă vreun istoric român s-ar fi declarat imigraţionist.

Soluţia „românească“ a controversei a enunţat-o Dimitrie Onciul, într-un important studiu, datat 1885. E ceea ce el a numit teoria „admigrării“. Românii s-au format atât la nord, cât și la sud de Dunăre. Au existat deplasări de populaţie dinspre sud spre nord, suficiente ca să explice caracteristicile „balcanice“ ale limbii române,

2. Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Editura Știinţifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 300.

invocate de Roesler, însă, în chip fundamental, continuitatea privește teritoriul de la nord de Dunăre, mai precis fosta Dacie romană.[3] S-ar putea spune că „imigraționiștii“ i-au ajutat pe români să-și anexeze și partea de nord a Peninsulei Balcanice, păstrându-și însă în același timp teritoriul Daciei.

La vremea lui, Onciul recunoștea însă că nu se pot trage concluzii definitive, greutatea argumentelor fiind oarecum aceeași, de o parte și de alta.[4] Cam așa stau lucrurile și în prezent, și s-ar putea ca nelămurite să și rămână. Între timp, e drept, s-a adăugat o consistentă documentație arheologică, dar, cum am mai spus, aceasta nu „vorbește“, așa că același material poate fi interpretat în fel și chip. De altfel, problema nu e doar dacă poporul român s-a format la nord sau la sud, ci și unde anume, pe ce teritoriu, mai larg sau mai îngust, din această întinsă zonă; de asemenea, dacă acceptăm migrația, în ce perioadă s-a petrecut aceasta, înainte sau după venirea ungurilor? Ar fi bine ca atât maghiarii, cât și

---

3. Dimitrie Onciul, „Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană de A.D. Xenopol. Dare de seamă critică“, în *Scrieri istorice* (ediție Aurelian Sacerdoțeanu), vol. I, Editura Științifică, București, 1968.

4. Dimitrie Onciul, „Românii în Dacia Traiană până la întemeierea Principatelor (chestiunea română)“, în *Enciclopedia română*, vol. III, Sibiu, 1904, pp. 795–802.

românii să se pătrundă de lipsa de importanță (alta decât istoriografică) a subiectului și să încerce, eventual împreună, să-l lămurească (atât cât se poate lămuri).

Constat însă că sunt istorici români care, vorbind despre continuitate, nici nu mai pomenesc teza imigraționistă, fie și doar pentru a o combate. Socotesc probabil că nici măcar nu merită să fie combătută! Dar atunci de ce insistăm atât de tare asupra continuității, odată ce punctul de vedere advers pur și simplu s-a volatilizat?

Sunt tentat să apelez la un arbitru, de preferință un istoric care să nu fie nici român, nici maghiar și, bineînțeles, să aibă o reputație în domeniu. Cred că nimeni nu-i poate contesta lui Keith Hitchins cunoașterea aprofundată a istoriei românești și nici atașamentul față de România și de români. Cum rezolvă istoricul american problema continuității? Ei, bine, nu o rezolvă! În recenta sa *Scurtă istorie a României*, pune față în față cele două teze, fiecare cu argumentele respective.[5] Și asta e tot: la alegere! (Sau, de ce nu, combinându-le.)

5. Keith Hitchins, *Scurtă istorie a României*, Polirom, Iași, 2015, pp. 32–35.

„Amestecul“ românesc

RĂMÂNE DESCHISĂ ȘI PROBLEMA elementelor constitutive ale poporului român. În urmă cu mai bine de două secole, Școala Ardeleană a insistat asupra originilor pur latine: dacii ar fi dispărut, iar românii sunt urmașii exclusivi ai coloniștilor romani aduși în Dacia. S-au acceptat apoi și originile dacice, românii devenind, din romani, daco-romani. În continuare, poziția dacilor n-a încetat să se consolideze, românii apărând mai curând ca daci romanizați, ba chiar, într-o interpretare radicală, ca daci pur și simplu. Pe de altă parte, câte un istoric care nu s-a desprins încă de Școala Ardeleană continuă să-i privilegieze pe romani, cu străvechiul argument că dacii ar fi fost în mare parte exterminați, iar romanii ar fi venit în Dacia câtă frunză, câtă iarbă. Oricum,

dacii și romanii, în diverse proporții și combinații – aceștia sunt, „oficial“, strămoșii.

Cu slavii cum procedăm? Exceptând tentativa de „slavizare“ a istoriei românești din anii ’50, un singur istoric important – reputatul slavist Ioan Bogdan – i-a pus pe slavi „la egalitate“ cu dacii și cu romanii, insistând asupra ideii că nu putem vorbi de români înainte de asimilarea elementului slav. Lăsând la o parte latura „biologică“, greu de cântărit (proporția „sângelui“ dac, roman sau slav) și de fapt fără mare relevanță, fiindcă un popor este o sinteză „culturală“, nu biologică, rămâne limba română, și într-un sens mai larg cultura românească, asupra cărora pecetea slavă e greu de contestat. Românii sunt un popor latin nu prin biologie, ci prin limbă (la fel ca și celelalte popoare latine, cu excepția, firește, a italienilor, care n-au altă șansă decât să se tragă direct din romani). Într-o asemenea perspectivă dacii aproape că trebuie eliminați, odată ce moștenirea lor lingvistică este modestă, poate chiar (aproape) inexistentă. A doua componentă a limbii române, după latină, și la distanță de aceasta, dar la distanță și de celelalte care urmează, este indubitabil slavona (mai precis, slava vorbită în Balcani, și încă mai precis medio-bulgara). Sunt o mulțime de cuvinte românești de origină slavă (și nu numai cuvinte, ci și structuri gramaticale), și au

fost și mai multe, înainte de „purificarea“ latină prin care a trecut limba română în secolul al XIX-lea. Pe lângă impactul asupra limbii române, nu trebuie neglijat nici faptul că slavona a fost vreme de secole, precum latina în Occident, limba de cultură a Principatelor române, limba de cancelarie, limba Bisericii, limba primelor texte istoriografice... Abia după 1600 i-a luat locul româna, păstrându-se încă, tot moștenire de la slavi, scrierea chirilică, la care s-a renunțat definitiv abia la 1860. Așa stând lucrurile, mi se pare abuziv să-i eliminăm pe slavi din procesul formării poporului român și al limbii române.

Dar de ce să nu-i acceptăm și pe alții, chiar dacă ponderea lor a fost mai mică. Grecii s-au aflat secole la rând ca la ei acasă în țările române; în sinteza românească există, asimilat, și un factor grecesc, deloc neglijabil. Cu turcii, românii nu s-au amestecat, însă în plan cultural nu s-au putut sustrage unei influențe destul de semnificative. După vocabularul de bază latin și adaosul slav, cuvintele de origine turcă intrate în limba română sunt cele mai numeroase. Până și cuvântul *cioban* – care definește o activitate și un mod de viață atât de caracteristice societății tradiționale românești – este de proveniență turcică, probabil împrumutat de la pecenegi sau de la cumani (ne-am fi așteptat, de dragul continuității, să-l avem de la daci!). Neagu Dju-

vara a stârnit un mic scandal atunci când a pus în evidență rolul pe care l-ar fi avut la un moment dat cumanii în istoria românească. Basarab – se știe – e un nume de factură cumană. Nu rezultă de aici că întemeietorul Țării Românești va fi aparținut neapărat acestui grup etnic, dar nici nu este exclus, cel puțin prin înaintașii lui, și nu doar el, ci o întreagă clasă conducătoare.

Una peste alta, s-a petrecut pe actualul teritoriu al României, de-a lungul multor secole, un formidabil amestec etnic și cultural. Se vede și în înfățișarea oamenilor: nu există un tip „fizic“ bine definit de „român“, ci o mare varietate de tipuri umane. Cel mai clar însă și incontestabil, amestecul acesta se observă în limba română, care e, probabil, cea mai amestecată dintre limbile continentului (pe un fundament latin, desigur). Cândva, puritatea „rasei“ părea să fie calitatea cea mai prețioasă a unui popor. De aceea și românii au vrut să fie exclusiv daci sau romani sau, în sfârșit, daco-romani. Astăzi însă, ceea ce ne poate face „interesanți“ și chiar unici în spațiul european este complexa sinteză etnică, lingvistică și culturală din care a rezultat poporul român (poate asta explică și marea adaptabilitate a românilor, ușurința cu care au preluat cele mai diverse modele culturale).

Când românii nu se gândeau încă la unire

„DE CE AU FOST Țara Românească și Moldova țări separate?” este titlul unui articol publicat de Petre P. Panaitescu, în 1937.[1] Text interesant, fără îndoială, ca mai tot ce a scris acest istoric (mai puțin articolele legionare). Mi-e teamă însă că întrebarea este greșit pusă. În fond, „De ce n-ar fi fost Țara Românească și Moldova țări separate?“.

Nicăieri, în Europa Evului Mediu, nu întâlnim state alcătuite pe criteriul etniei sau al limbii comune. Doar și italienii știau că sunt italieni, și germanii știau că sunt germani, însă state italienești și germane au fost o puzderie. Românii știau și ei – n-aveau cum să nu știe – că

1. Inclus în volumul, semnat de același autor, *Interpretări românești*, București, 1947.

vorbesc toți aceeași limbă, în Muntenia, Moldova sau Transilvania, dar de aici nu urma deloc consecința că ar fi trebuit să se reunească într-un stat al tuturor românilor. Noi am ajuns să privim trecutul printr-o grilă de secol XIX, ceea ce înseamnă o relație directă și uneori exclusivă între limbă, națiune și stat național.

Pentru românii de azi, Mihai Viteazul este marele simbol al unității românești. Nici vorbă însă, de așa ceva, în textele de epocă. Cronicarii din secolul al XVII-lea, munteni și moldoveni deopotrivă, relatează în detaliu faptele de arme ale domnitorului, războaiele și cuceririle sale, dar nicăieri nu întâlnim vreo interpretare „românească“. Pentru munteanul Radu Popescu, Mihai i-a bătut și i-a supus de-a valma, pe turci, pe moldoveni și pe unguri, „de-i avea ca pe niște măgari pe toți“. Se observă cum moldovenii sunt tratați la fel de „amabil“ ca ungurii sau ca turcii. Dinspre partea lui, moldoveanul Miron Costin vede războaiele purtate de domnitorul muntean ca „pricini de multe vărsări de sânge între creștini“, așa încât nu e de mirare că până la urmă „se urâse muntenilor cu domnia lui Mihai-vodă, tot cu oști și războaie“.

Încă și mai tranșant procedează Dimitrie Cantemir. În *Descrierea Moldovei*, eruditul principe înșiră lista completă a domnitorilor țării sale (la cei mai importanți dintre ei, și cu unele

informații suplimentare). Toți domnitorii, mai puțin unul: Mihai Viteazul, deși acesta a domnit și peste Moldova, în 1600–1601. Probabil că îl considera „nelegitim“: ce căuta un muntean în Moldova? Oricum, ideea unirii românilor nu pare să-l fi frământat pe Cantemir. De altfel, și-a împins țara spre Rusia, aliindu-se cu Petru cel Mare împotriva Imperiului Otoman. Pentru cauza românească a fost un noroc înfrângerea lor la Stănilești, în 1711. Dacă Rusia ar fi câștigat războiul, ce s-ar fi întâmplat oare cu Moldova?

Oamenii cu carte din veacul al XVII-lea știau prea bine că românii sunt romani, având cu toții aceeași origine și vorbind aceeași limbă. Cărturarii moldoveni îndeosebi, cu studii în Polonia, deprinseseră limba latină și observaseră astfel cu ușurință asemănările dintre latină și română. Mai mult decât atât, știind latinește, au avut acces la lucrările, antice sau moderne, care cuprindeau referiri la originea românilor. Concluzia lui Grigore Ureche este că ne tragem cu toții din romani: „Românii, câți se află locuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sunt cu moldovenii și toți de la Râm se trag“. Interesant că nu zice Roma, ci Râm, denumirea slavonă a cetății eterne. Latini, desigur, dar trecuți temeinic și prin filiera slavă!

Miron Costin aprofundează subiectul; și pentru el, românii au cu toții aceeași origine latină,

iar denumirea generică a muntenilor, moldovenilor și ardelenilor este aceea de „român“ („rumân“, mai precis).

Atunci, unde e problema? Reiau ce am spus puțin mai înainte. O țară, în Evul Mediu, nu se clădește pe vreo identitate lingvistică. Nici prin gând nu le-ar fi trecut lui Grigore Ureche sau lui Miron Costin să ia în considerare unirea Moldovei cu Țara Românească. Faptul că toți românii porniseră din același loc și vorbeau aceeași limbă era o problemă istorică pe care țineau să o lămurească, dar acest lucru nu afecta cu nimic identitatea lor *moldovenească*. Grigore Ureche afirmă că românii vorbesc aceeași limbă într-un paragraf pe care îl intitulează „Despre limba noastră moldovenească“. Iar Miron Costin tratează problema originilor sub titlul *De neamul moldovenilor*.

Cât despre Dimitrie Cantemir, ca întotdeauna, el e sincer și direct. Iată ce zice în *Descrierea Moldovei*, capitolul „Despre limba moldovenilor“: „Locuitorii Valahiei și Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii, dar pronunția lor este mai aspră... Ba au mai introdus chiar câteva cuvinte necunoscute moldovenilor pe care totuși în scris le ocolesc cu totul. Ei urmează atât limba, cât și ortografia moldovenească, recunoscând deci prin aceasta că moldoveneasca e mai curată decât a lor, chiar dacă antipatia dintre

moldoveni și valahi îi împiedică să spună deschis acest lucru“.[2]

Știm că până la urmă graiul muntenesc, și nu cel moldovenesc, avea să stea la baza limbii literare române. „Antipatie“ e, probabil, prea mult spus. Dar o „concurență“ a existat timp de secole între cele două țări, în ciuda faptului că erau în multe privințe foarte asemănătoare (sau tocmai de aceea).

---

2. Trimiterile la vechea istoriografie românească privesc următoarele scrieri: Radu Popescu, *Istoria domnilor Țării Românești*; Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*; Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei și De neamul moldovenilor: Din ce țară au ieșit strămoșii lor*; Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* (partea a II-a, capitolul II: „Despre alegerea domnilor Moldovei“, și partea a III-a, capitolul IV: „Despre limba moldovenilor“).

Ce ne-am fi făcut fără turci?

EXISTĂ UN CONTRAST IZBITOR între limba română, atât de unitară, și fragmentarea istorică a teritoriului românesc. Românii sunt foarte apropiați între ei, prin limbă, dar sunt (și mai ales au fost) destul de diferiți, prin evoluția lor în spații de civilizație nu tocmai asemănătoare. În cele din urmă, a triumfat limba, așadar principiul de unitate, iar când spunem limba, avem în vedere tot ceea ce limba purta cu sine: cultura românească în ansamblu.

În mod paradoxal, accentuarea stăpânirii otomane a dus la apropierea, aproape până la identitate, a celor două principate: Moldova și Țara Românească. În secolul al XVIII-lea – epoca fanariotă – ele ajung să fie administrate aproape la fel, de domnitori care nu sunt altceva decât

simpli funcționari otomani, unii dintre ei domnind alternativ la București și la Iași. Ceva mai târziu, când (în urma războiului ruso–turc încheiat cu Pacea de la Adrianopol din 1829) stăpânirea otomană e mult diluată în favoarea protectoratului rusesc, rușii, la rândul lor, prin generalul Kiseleff, guvernator al ambelor principate între 1829 și 1834, nu fac nici ei vreo distincție între munteni și moldoveni. Regulamentele organice, adoptate atunci, sunt aproape identice, așa încât se poate vorbi, mai simplu, de un unic Regulament organic. Istoria îi împingea pe moldoveni și pe munteni spre unitate. Apropierea culturală tot mai strânsă se împletea cu conștiința faptului că, singure, cele două principate erau prea mici și neînsemnate, pradă sigură pentru vecinii puternici. În special Rusia trezea neliniști. Ocupase deja Basarabia (jumătate din Moldova) în 1812 și nu părea că ar avea de gând să se oprească în drumul ei spre Constantinopol. Chiar opera modernizatoare a generalului Kiseleff (pentru care românii i-au rămas recunoscători) trebuie înțeleasă ca un pas spre instaurarea stăpânirii rusești. De aceea, pentru revoluționarii de la 1848, nu turcii erau inamicii (deveniseră aproape prieteni!), ci imperiul țarilor, în necontenită expansiune. Chiar mai târziu, în 1877–1878, în toiul Războiului de Independență, împotriva turcilor și alături de

ruși, teama românilor rămânea Rusia, și nicidecum Imperiul Otoman; nu adversarul, ci „aliatul“ era privit cu totală neîncredere. Se vede și azi: românii, până la urmă, îi simpatizează pe turci, în ciuda unui trecut conflictual (care, în ansamblu, nici nu va fi fost chiar atât de conflictual cum îl prezintă o anume mitologie eroică). Unirea Principatelor a fost, așadar, și o soluție de apărare, după principiul enunțat și în *Hora Unirii*: „unde-i unul nu-i putere... unde-s doi puterea crește“.

În raport cu cele două principate, ceilalți români erau trași în direcții diferite, atât spre Apus, cât și spre Răsărit. Românii transilvăneni nu avuseseră niciodată un stat al lor la scara întregii Transilvanii. Fuseseră înglobați (după anul 1000) în Ungaria, mai târziu în monarhia habsburgică, devenită Austro-Ungaria în 1867. A socoti Transilvania, ajunsă de sine stătătoare timp de aproape două veacuri, după prăbușirea Ungariei sub turci, în urma bătăliei de la Mohács din 1526, drept o „țară românească“, precum Țara Românească și Moldova, este cu totul incorect. Masa țărănimii era majoritar românească în Transilvania, dar ne aflăm în Evul Mediu, nu în era democrației. Elita conducătoare a principatului transilvan era maghiară, iar statul – nu țara în termeni demografici, ci statul, în sens politic – era unguresc, nicidecum românesc.

Cert este că, până la Unirea din 1918, românii transilvăneni au evoluat în cadrul Europei Centrale, cu toate particularitățile care au rezultat de aici (inclusiv în plan cultural și mental).

Moldova a fost pur și simplu sfârtecată în urma anexării Bucovinei de către Imperiul Habsburgic (în 1775) și a Basarabiei de către ruși (în 1812). Bucovina avea să devină o regiune multietnică, populată, alături de românii inițial majoritari, și de ucraineni, germani și evrei. Spre 1900, ucrainenii trec numeric înaintea românilor. Dominantă rămâne însă amprenta culturală germană. Basarabia, sub ruși, ajunge să fie ermetic izolată de restul Moldovei, apoi de România. Se desfășoară aici o colonizare rusească și un proces intens de rusificare. La capătul unui secol, elita basarabeană, foarte amestecată, aproape nu mai știe să vorbească românește.

În sfârșit, mai e de amintit Dobrogea, la origine cea mai puțin românească dintre regiunile care aveau să alcătuiască România. Românii, minoritari, locuiau mai ales pe lângă Dunăre. Bulgarii erau și ei destul de numeroși (Tulcea, de pildă, cel mai mare centru urban al regiunii, era un oraș predominant bulgăresc). În rest, în interior și pe litoral, majoritari erau musulmanii, turci și tătari. Istoricește vorbind, Dobrogea aparținuse, pe rând, Imperiului Bizantin, țaratului bulgar și Imperiului Otoman. Făcuse parte

și din Țara Românească, însă numai timp de trei decenii, sub Mircea cel Bătrân. Românii nu puteau să revendice nici un drept asupra Dobrogei, nici etnic, nici istoric. Nici n-au revendicat. Le-au dat-o „cu forța“ rușii la capătul războiului din 1877–1878, pentru ca „aliatul“ român să înghită mai ușor hapul amar al reanexării de către Rusia a județelor din sudul Basarabiei (redate Moldovei în 1856).

Ar fi fost posibilă o istorie fără România? Probabil că da, într-o altă înlănțuire de evenimente. Ne putem imagina tot felul de scenarii, fictive, dar plauzibile. Până la urmă românii au avut și noroc; puteau să nu-l aibă.

Intrarea țărilor române în sfera de dominație a Imperiului Otoman n-a avut cele mai fericite urmări; în tot cazul, a întârziat procesul de occidentalizare. În planul construcției naționale însă, lucrurile pot fi judecate altfel. Turcii au respectat existența autonomă a celor două principate (ca și a Transilvaniei, după prăbușirea Ungariei și înainte de cucerirea habsburgică). Românii au intrat astfel în epoca națiunilor dispunând de un nucleu statal, în jurul căruia s-a construit România. În fața rușilor și a austriecilor, turcii au pierdut război după război, dar înfrângerile n-au fost catastrofale, iar cedările teritoriale s-au petrecut încetul cu încetul. Lichidarea rapidă și totală a stăpânirii otomane

în sud-estul Europei ar fi lăsat întreaga regiune în seama austriecilor și, mai ales, a rușilor. Aceștia din urmă n-au făcut nici un secret din dorința lor – aproape o idee fixă – de a pune stăpânire pe Constantinopol. Inevitabil, tăvălugul rusesc ar fi trecut în primul rând peste țările române. Până la urmă, pierderile teritoriale suferite de români au fost grave, dar nu nimicitoare, n-au afectat existența însăși a Principatelor. Oltenia s-a aflat, vreme de două decenii (1718–1739) sub austrieci; tot austriecii au anexat Bucovina în 1775, iar rușii, Basarabia, în 1812. Într-un scenariu cu un Imperiu Otoman în derută, rușii ar fi putut să înghită Moldova întreagă sau, de ce nu, întregul teritoriu românesc disponibil, eventual lăsând ceva și pentru austrieci. Oricât de paradoxal ar părea, nu e deloc exagerat să considerăm că, într-un fel, România își datorează existența Imperiului Otoman, care a avut măcar meritul de a fi lăsat să existe Țara Românească și Moldova. Desigur, otomanii își urmăreau propriile interese, economice și strategice, dar lucrurile s-au legat convenabil și pentru români.

Mai era nevoie, pentru declanșarea procesului de unificare, și de un război pe care Rusia să-l piardă. Războiul Crimeii (1853–1856) a izbucnit, pentru români, exact la momentul potrivit, atunci când unioniștii munteni și moldoveni

se agitau pentru cauza națională. Expansiunea Rusiei a fost oprită, pentru un timp cel puțin, iar Franța, marele câștigător al războiului, a reușit, nu fără dificultăți, să le impună celorlalte puteri actul Unirii Principatelor. Fără războiul Crimeii și fără susținerea fermă din partea împăratului Napoleon III, Unirea Principatelor n-ar fi avut loc. Și invers, în cazul unei victorii rusești, s-ar fi petrecut, poate, dimpotrivă, „unirea“ întregii Moldove între frontierele Rusiei, dacă nu și mai mult decât atât.

Și monarhia habsburgică invită la o istorie fictivă (dar nu imposibilă). Ce s-ar fi întâmplat fără Primul Război Mondial? Sau cu un război care n-ar fi fost pierdut de Puterile Centrale? Până la 1914 puțini erau cei care prevesteau sfârșitul Austro-Ungariei. Nici în primii ani de război nu s-au petrecut prea multe defecțiuni. Desigur, la sfârșit, toată construcția s-a prăbușit. Ar fi putut totuși, în alte condiții, să reziste, neapărat însă cu prețul unor reforme care să pună toate naționalitățile pe picior de egalitate. Ar fi continuat atunci să existe un mare stat al Europei Centrale, alături de o Românie mai mică. În procesul de unificare, românii au avut, fără îndoială, meritul lor. Dar și istoria i-a ajutat. Au avut noroc, și nu o singură dată, ci de câteva ori la rând.

Au pierdut moldovenii partida?

POTRIVIT SIMPLIFICĂRILOR ISTORIOGRAFICE și strategiilor politice de manipulare, „unanimismul“ ar fi o trăsătură caracteristică evoluțiilor românești. Cu alte cuvinte, cel puțin în momentele cruciale ale istoriei lor, românii s-ar fi aflat cu toții – sau aproape cu toții (mai puțin câțiva „rătăciți“) – de aceeași parte a baricadei, de partea cea bună, se înțelege. Toată nația a vrut Unirea de la 1859, toată nația a vrut România Mare, așa cum s-a făcut ea la 1918. În linii generale este adevărat că românii și-au dorit să fie cu toții împreună, dar, tocmai fiindcă este adevărat, de ce să nu spunem adevărul până la capăt, luând în considerare și atitudinile și evoluțiile divergente în raport cu proiectul ideal? Unanimitatea, de felul ei, e suspectă. Împin-

gând interpretările în această direcție, nu câștigăm, ci pierdem, în termeni de credibilitate.

Câțiva tineri istorici ieșeni au redeschis dosarul Unirii Principatelor, pentru a descoperi existența, în Moldova, a unui curent antiunionist destul de puternic (chiar dacă mai puțin organizat și cu obiective mai puțin clare decât mișcarea unionistă).[1] Până nu demult subiectul acesta a fost ocolit cu grijă și aproape șters din memoria colectivă a românilor, nefiind „politic corect" din perspectiva ideologiei naționale

---

1. În cele ce urmează, mă bazez în principal pe articolul lui Adrian Cioflâncă, „Naționalism și parohialism în competiție: Note pe marginea dezbaterilor politice privind unirea principatelor române", în *Vârstele Unirii: De la conștiința etnică la unitatea națională* (coordonatori: Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec), Fundația Academică „A.D. Xenopol", Iași, 2001, pp. 109–134; de asemenea, pe textul încă inedit al lui Alexandru Istrate: „Dincolo de Milcov – două patrii, două identități, Moldova și Țara Românească în proiecțiile istorico-literare din prima jumătate a secolului XIX" (comunicare prezentată la conferința internațională *Regionalism și regionalizare în România: Interpretări istorice și provocări contemporane*, Iași, 30–31 mai 2013, volum în curs de apariție). Vezi și Adrian Cioflâncă, „Moldova mea: Regionalismul moldovean, o realitate uitată", în *Monitorul*, 17 decembrie 2001, și Nicoleta Vieru, „Ce-am avut și ce-am pierdut după Unire", interviu cu Mihai Cojocariu, *Ziarul de Iași*, 24 ianuarie 2007. Îi mulțumesc colegului Dorin Dobrincu, pentru sprijinul acordat în identificarea acestor texte.

românești. Moldovenii își aveau însă identitatea lor, poate chiar mai bine cristalizată decât a muntenilor. Este interesant de constatat că, până în preajma Unirii, în școlile din Moldova se învățau istoria și geografia Moldovei și limba moldovenească, iar de partea cealaltă a Milcovului, istoria și geografia Țării Românești și limba română. Panteonul era, de asemenea, scindat: Moldova îl avea ca erou suprem pe Ștefan cel Mare, Țara Românească pe Mihai Viteazul... Unii antiunioniști se pronunțau pur și simplu împotriva unirii, alții pledau pentru o confederație în cadrul căreia individualitatea Moldovei să rămână neatinsă. Dar și printre unioniști se manifesta o anume îngrijorare cu privire la viitorul principatului, riscul fiind ca acesta să devină o simplă anexă a Țării Românești (sensibil mai mare ca întindere și ca populație: aproximativ două milioane și jumătate de locuitori, față de circa un milion și jumătate în cazul Moldovei; de asemenea, populația Bucureștiului era la 1859 dublă față de cea a Iașiului: 121.734 de locuitori față de 65.745). Și acesta e un motiv pentru care moldovenii au insistat asupra alegerii unui domnitor străin (cu alte cuvinte, nici muntean, nici moldovean). Se adăuga și chestiunea capitalei: moldovenii ar fi preferat o soluție „neutră", la mijloc de drum între București și Iași. Timp de câțiva ani, orașul Focșani, situat

chiar pe Milcov, la vechea frontieră, a făcut figură de capitală posibilă. Până la urmă, în 1862, Bucureștiul s-a impus definitiv. Măcar unele instituții centrale de-ar fi rămas la Iași! Se vorbea în acest sens de Înalta Curte de Casație, de asemenea de Mitropolia ortodoxă... Toate aceste propuneri au căzut una după alta. Bucureștiul a luat totul.

Moldovenii au simțit schimbarea imediat după 1862. Pierzând statutul de capitală, Iașiul a înregistrat prompt substanțiale pierderi economice și comerciale. Când s-a petrecut detronarea lui Cuza (în februarie 1866), bucuria a fost mare în vechea capitală (chiar dacă domnitorul era moldovean, dar acționase ca român). La 3/15 aprilie 1866, o manifestație antiunionistă (vreo 500 de oameni, în frunte cu mitropolitul Moldovei) a fost înăbușită în sânge, cu trupe trimise din Muntenia; s-au numărat zeci de morți (nu mai puțin de 30, ar fi o cifră aproximativă) și alte zeci de răniți.

Nu pare să fi fost, așa cum s-a lăsat multă vreme de înțeles, o mișcare marginală, pusă la cale de niște zănateci, lipsiți de cel mai elementar simț politic. Dincolo de interesele personale sau de grup aflate în joc (se pierdeau funcții, slujbe, activități comerciale...), era prezentă o chestiune de identitate. În fond, moldovenii erau mai întâi de toate români, sau mai întâi de toate

moldoveni? Oricum, Moldova fusese un stat de sine stătător vreme de o jumătate de mileniu. Brusc, își încheia existența (și-o încheia, desigur, și Țara Românească, dar impresia era mai curând de continuitate în ceea ce privește Muntenia și de renunțare în cazul Moldovei).

Un detaliu oarecum pitoresc privește participarea – probabilă – a tânărului Ion Creangă la „rebeliunea“ din aprilie 1866. În monografia consacrată marelui scriitor, G. Călinescu face următorul comentariu: „O proastă opinie despre munteni este vădită în corespondența lui Creangă. Diaconul, ca om de la munte, are silă de tot ce nu e moldovenesc și iubire de regiune, deci fără îndoială că în schimbarea de regim a văzut o nouă pricină de înstrăinare a țării. De altfel, ieșenii de atunci aveau încă proaspătă rana mutării capitalei“.[2] Creangă exprima, în fond, o atitudine destul de răspândită printre moldoveni.

Aprilie 1866 a fost un moment de cumpănă (repede depășit, totuși). Un diplomat german aprecia atunci (greu de spus cu câtă dreptate) că, „dacă opinia publică s-ar putea exprima liber în Moldova, rezultatul ar fi prea puțin favorabil unirii“. Istoricul american T.W. Riker, autorul celei mai temeinice cărți privitoare la Unirea

---

2. G. Călinescu, *Ion Creangă: Viața și opera*, Editura pentru Literatură, București, 1964, pp. 95–96.

Principatelor, consideră la rându-i că „nu se poate spune dacă separatiștii n-ar fi ieșit cu o majoritate zdrobitoare în alegeri în caz că nu s-ar fi ivit acest incident, însă un asemenea rezultat nu ar fi fost exclus. Cum stăteau lucrurile acum însă [după reprimarea mișcării separatiste – n.n.], opinia publică se întoarse iar în favoarea unirii“.[3]

În anii următori, Carol I a știut să menajeze, mai atent decât Cuza, amorul propriu al moldovenilor (inclusiv prin vizite repetate la Iași). Asta, în lipsa unei descentralizări administrative, pe care mulți dintre moldoveni și-ar fi dorit-o. Iașiului i s-a găsit până la urmă un rost simbolic: acela de „capitală culturală“ a României. O titulatură potrivită pe la 1860 sau 1870, dar care deja, spre 1900, nu prea mai corespundea realității. Până și societatea Junimea, atât de moldovenească inițial, avea să se transfere la București. Iar renumita universitate ieșeană avea să devină, pentru mai mulți dintre profesorii ei, un soi de trambulină, tot spre București.

Desigur, în toate interpretările trebuie păstrat un echilibru. După ce aproape dispăruseră din memoria istorică a românilor, nu-i vom pune acum pe antiunioniști deasupra unioniștilor!

---

3. T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România: Studiul unei probleme internaționale, 1856–1866*, București, 1944, pp. 618–619 și 622.

Românii, în ansamblu, munteni și moldoveni, au avut de câștigat în urma Unirii Principatelor. Avem totuși o Românie, ce s-ar fi întâmplat fără ea! Dar Moldova a și pierdut, e evident. Dacă nu s-ar fi făcut unirea, cu siguranță însă că ar fi pierdut și mai mult. Riscul cel mare (foarte apropiat, cât se poate de plauzibil) era să fie înghițită de Rusia și, în loc de a se uni cu Țara Românească, să fuzioneze cu Basarabia, sub oblăduire rusească.

Transilvania la răscruce

NICI UNIREA TRANSILVANIEI cu România nu a fost un proces simplu și de la sine înțeles. Mai întâi trebuia să existe o Românie. Românii transilvăneni, prin Școala Ardeleană, au fost cei dintâi care au afirmat (încă din secolul al XVIII-lea) ideologia națională românească. Problema lor nu era însă să se unească cu Țara Românească și Moldova, ci să beneficieze de drepturi egale cu națiunile „dominante“ din monarhia habsburgică. După crearea României prin Unirea Principatelor (la 1859) și mai ales după aducerea în fruntea țării a principelui străin (1866), câștigarea independenței (1877) și proclamarea Regatului (1881), s-au creat, evident, condițiile pentru ca românii să poată visa cel puțin la o Românie care să-i cuprindă pe toți. Era un proiect ideal,

cu șanse incerte de reușită; astăzi știm cum s-au petrecut lucrurile, dar generațiile de atunci n-aveau de unde să știe. În planul strict al realităților politice, românii transilvăneni înțelegeau să continue lupta pentru emancipare națională și drepturi egale în cadrul imperiului austriac, apoi (din 1867) al Austro-Ungariei. După 1867, revendicarea lor principală a fost, timp de câteva decenii, restaurarea autonomiei Transilvaniei (anexată pur și simplu la Ungaria, odată cu compromisul dualist). Transilvania propriu-zisă (fostul principat al Transilvaniei) nu-i cuprindea însă și pe românii din Banat, Crișana și Maramureș. După 1900 (mai precis, la conferința Partidului Național Român din 1905), se renunță la solicitarea autonomiei Transilvaniei, cerându-se însă, pentru toți românii din Transilvania și Ungaria, recunoașterea individualității lor politice. Un pas important ar fi trebuit să fie introducerea votului universal, care, odată adoptat și în Ungaria (în partea austriacă a monarhiei a fost legiferat în 1907), le-ar fi asigurat românilor o reprezentare parlamentară echitabilă. În 1913–1914, deci chiar în ajunul Primului Război Mondial, s-au purtat tratative între reprezentanții Partidului Național Român și prim-ministrul Ungariei, Tisza István. Românii cereau egalitate pe toate planurile, inclusiv vot universal și folosirea limbii române în administrație și

justiție. În mod „firesc", tratativele au eșuat, dar ele dovedeau că, până la sfârșit sau aproape de sfârșit, românii încă mai căutau o rezolvare în interiorul monarhiei habsburgice. Se puneau speranțe și în moștenitorul tronului, arhiducele Franz-Ferdinand, socotit a fi un adversar al ungurilor și un susținător al diverselor naționalități (fiind căsătorit, de altfel, cu o contesă cehă). În cercul apropiaților lui se întâlneau și câțiva români, printre care Aurel C. Popovici și Alexandru Vaida-Voevod. În 1906, Aurel C. Popovici a lansat un plan de federalizare – pe baze etnice – a Austro-Ungariei (sub titlul *Statele Unite ale Austriei Mari*). Potrivit proiectului său, imperiul ar fi devenit o federație alcătuită din 15 state, unul dintre acestea reunindu-i pe românii din Transilvania (în sensul larg al termenului) și Bucovina (de precizat că ținutul secuiesc ar fi format un stat distinct).

Primul Război Mondial avea să schimbe datele problemei, dar, pentru început, nu în totalitate și nu imediat. La scurt timp după izbucnirea războiului, câțiva lideri ai românilor transilvăneni (în frunte cu Vasile Lucaciu și Octavian Goga) au trecut în România, ceea ce înseamnă că au rupt definitiv punțile cu monarhia austro-ungară. Marea majoritate a liderilor ardeleni au rămas însă în Austro-Ungaria și și-au declarat fidelitatea față de monarhie, chiar și

după intrarea României în război. Sigur, se va spune că nu aveau încotro. Mai convinși, mai puțin convinși sau deloc convinși, totuși au făcut-o. Ruptura va fi exprimată abia la sfârșitul războiului, în toamna anului 1918, când începuse deja dezmembrarea Austro-Ungariei.

Nu văd o contradicție absolută între proiectul României Mari și acela al unei monarhii habsburgice, radical restructurată, în spiritul egalității tuturor naționalităților componente. Erau mai curând demersuri complementare, alegerea urmând să se facă în funcție de mersul istoriei. Or Istoria la un moment dat a tranșat: nu reformarea, ci dispariția imperiului.

Nici în Regatul român nu întâlnim o orientare unanimă odată cu declanșarea războiului. Momentul părea prielnic și tentația era mare de a smulge Transilvania și Bucovina de sub stăpânirea ungurească, respectiv austriacă. Aceasta însemna intrarea în război de partea Antantei (Franța, Marea Britanie, Rusia) și împotriva Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria). Opțiunea minoritară, împărtășită totuși de o parte deloc neglijabilă a elitei politice și intelectuale, era aceea a așa-zișilor „germanofili"[1]. Și aceștia vizau eliberarea unui ținut românesc

1. Lucian Boia, *„Germanofilii": Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Humanitas, București, 2009.

aflat sub dominaţie străină: Basarabia, jumătatea orientală a Moldovei, anexată de Rusia în 1812. Ei atrăgeau atenţia asupra brutalului proces de rusificare care se desfăşura în Basarabia, concluzia fiind aceea că Transilvania şi Bucovina puteau să mai aştepte fără mari riscuri, în timp ce Basarabia risca în scurt timp să fie ireversibil rusificată. Oricum, pe termen lung, din punctul lor de vedere, interesul României ar fi fost să se ferească de Rusia şi, implicit, să meargă alături de Germania. Exista în România şi un al treilea curent, neutralist. Până la urmă, neutralitatea ar fi fost mai avantajoasă pentru Puterile Centrale decât pentru Antantă, asigurându-le acestora importul de materii prime (grâne, petrol...) din România. Transilvania a cântărit mai greu decât Basarabia, iar pentru dobândirea ei guvernul liberal condus de Ionel Brătianu a decis în august 1916 intrarea în război alături de puterile Antantei.

Dacă n-ar fi intervenit evoluţii neaşteptate, România Mare, în deplinătatea ei, nu avea cum să se înfăptuiască, potrivit datelor iniţiale ale conflictului. I-ar fi revenit României (în caz de victorie) fie Transilvania şi Bucovina, fie Basarabia: cum s-ar zice, o Românie „aproape mare“, fără una sau alta dintre aceste provincii. Istoria a oferit însă României mai mult decât ar fi putut spera cei mai optimişti dintre români. A fost

urmarea încheierii războiului în două faze contradictorii. Mai întâi, Puterile Centrale au câștigat războiul pe frontul de est, în condițiile în care Rusia a fost cuprinsă de revoluție și a pierdut o parte din teritoriile stăpânite; așa s-a unit Basarabia cu România. Germania, victorioasă în Est, a pierdut însă partida pe frontul de vest, iar aliata ei, Austro-Ungaria, s-a dezmembrat pur și simplu în „părțile componente". Așa s-au unit cu România Transilvania și Bucovina. Un succes uluitor, cu atât mai mult cu cât România nu câștigase, ci pierduse războiul! (Se pune întrebarea dacă n-ar fi reușit să obțină tot atât păstrându-și până la capăt neutralitatea și evitând astfel colosalele pierderi umane și materiale pe care le-a suferit.)

Stat național unitar?

A FOST ROMÂNIA MARE un stat național unitar? Cu un dram de ironie, am spune că nici nu putea să fie altfel, la capătul unei istorii de două milenii profund unitare! Aproape 72% români etnici (potrivit recensământului din 1930) înseamnă mult sau puțin? E suficient pentru a decreta caracterul fundamental românesc al României întregite? Dacă privim lucrurile global, majoritatea românească este incontestabilă. Dacă însă investigăm provincie după provincie, dincolo de nucleul etnic al Vechiului Regat, vedem o componentă minoritară care, ca număr, nu e chiar atât de departe de componenta românească majoritară.[1] În Transilvania propriu-zisă (tot potrivit

---

1. Datele statistice care urmează sunt extrase din *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, capitolul „Populația României", pp. 133–160.

recensământului din 1930), românii sunt 57,6%; în Banat sunt 54,3%, iar în Crișana-Maramureș 60,7%. Majoritatea românească este de necontestat, dar nici minoritarii – cu peste 40% – nu sunt chiar așa de minoritari, cu atât mai mult cu cât în mediul urban dețin chiar majoritatea (în orașele Transilvaniei, românii reprezintă 35,9%; în Banat 35%, iar în Crișana-Maramureș 33,1%). În Basarabia, românii sunt 56,2%; în mediul urban 31%. În două provincii, românii nu dispun de majoritatea absolută, ci doar relativă: în Bucovina, cu 44,5% (33% în mediul urban), iar în Dobrogea, 44,2% (e drept, socotind și Cadrilaterul, unde românii erau mult mai puțini decât în vechea Dobrogea românească). Trebuie ținut seama și de faptul că există minorități și minorități: chiar dacă folosim același cuvânt pentru a le desemna, o minoritate de câteva sute de mii de persoane sau chiar mai numeroasă, locuind compact într-o anumită zonă și prezentând un specific istoric și cultural bine definit, nu înseamnă același lucru cu o minoritate de câteva mii de persoane, dispersate în mijlocul etniei majoritare. Sașii, de pildă, cu procentul lor de 7,9% în Transilvania (12,7% în mediul urban), trăiau în orașele și satele lor, pe care ei le-au fondat cu multe secole în urmă și care încă mai prezintă, în perioada interbelică, un „arhipelag“ distinct de limbă, cultură și civilizație.

Nu doar „ceilalți“ asigură un profil specific provinciilor reunite în 1918, ci și, în bună măsură, populația românească. Ardelenii și bănățenii au evoluat, vreme de secole, alături de maghiari și de germani, în cadrul Europei Centrale. Poartă astfel o amprentă culturală, care nu-i face să fie mai puțin români, dar îi îmbogățește și cu o componentă central-europeană. Aproape jumătate dintre ei erau greco-catolici, în Transilvania propriu-zisă numărul acestora depășindu-l chiar pe cel al românilor ortodocși (31,1%, față de 27,7% din populația totală). În timp ce elita intelectuală și politică din Regat era mai aproape de cultura franceză, românii ardeleni și bănățeni (ca și cei bucovineni) primiseră în mai mare măsură o influență germană (austriacă), inevitabil și una maghiară. De altfel, ardelenii n-au apreciat nicicând prea tare mediul bucureștean, considerat de ei a fi prea balcanic și cu apucături „bizantine“. Și-ar fi dorit cu siguranță un grad de descentralizare politică și administrativă, care să nu-i pună, așa cum s-a întâmplat, la remorca clasei politice din Regat.

Gradul de alfabetizare exprimă poate mai bine decât oricare alt indicator deosebirile dintre provincii și nivelul lor de dezvoltare. La 1930, știutorii de carte reprezentau în România 57% din populație (printre ultimele locuri în Europa). Aceasta e însă rezultanta unor procente foarte

contrastante. Muntenia, cu 57,6%, și Moldova, cu 57%, erau exact pe linia de mijloc. Transilvania se afla la 68,3%, iar Banatul, cu 72%, era cea mai alfabetizată regiune a României (performanță de corelat cu faptul că era și regiunea cu cel mai mare procent de populație germană: 23,8%). Cele mai alfabetizate județe se aflau însă în Transilvania: județul Brașov, cu 86,9%, urmat de județul Sibiu, cu 85,2%. Sunt, evident, județele cu cea mai mare concentrare de populație germană. La extrema cealaltă, uluitor de jos, se afla Basarabia, cu 38,1% știutori de carte. Trebuie să mărturisim că situația nu prea seamănă cu ceea ce ar trebui să fie un stat național unitar.

Basarabia reprezintă, într-adevăr, un caz special, cu elita ei aproape rusificată și cu nivelul foarte ridicat de sărăcie și analfabetism. Unirea cu România în 1918 a fost un proces destul de confuz, în condițiile amenințărilor bolșevice, precum și prin prezența armatei române și prin implicarea directă a factorilor politici din România (în frunte cu „germanofilul“ Constantin Stere, el însuși basarabean de origine, care a știut să manevreze cu dibăcie printre diversele grupări politice, și cu prim-ministrul Alexandru Marghiloman, prezent la Chișinău în momentul adoptării deciziei de unire). Basarabenii și-ar fi dorit o anumită formă de autonomie, pe care însă n-au reușit s-o obțină, Sfatul Țării autodizol-

vându-se spre sfârșitul anului 1918. Nu doar minoritarii, dar nici românii basarabeni n-au avut motive să aprecieze prea mult administrația românească, destul de autoritară și abuzivă. Istoricii români au preferat să pună în evidență virtuțile unirii, și mai puțin sau deloc imperfecțiunile și nereușitele. Acestea din urmă sunt minuțios reconstituite de istoricul italian Alberto Basciani într-o carte intitulată semnificativ *Dificila unire*. Keith Hitchins, care a prefațat-o, se arată convins de argumentele autorului, pe care le rezumă în frazele următoare: „După 1918 și în perioada dintre cele două războaie mondiale, autoritățile centrale de la București s-au folosit de orice mijloc posibil ca să încorporeze provincia în noul stat național. În domeniul politicii, au monopolizat puterea și au ignorat cu tărie realitățile locale, au creat o birocrație care a excelat în abuzuri și ostilitate; în chestiunile de ordin economic și-au favorizat propriile interese și au ignorat sărăcia, care era foarte răspândită, dar și starea de subdezvoltare de dincolo de Prut. În plan cultural, au promovat limba română și înființarea de noi școli ca instrumente de integrare, doar că procedând în acest fel și-au îndepărtat simpatiile minorităților etnice, dar și pe cele ale românilor care au avut de suferit din cauza situației arbitrare impuse de noul regim. Atât în anii douăzeci, cât și

în anii treizeci, clasa conducătoare românească a dovedit încă o dată că nu este capabilă să gestioneze în mod corespunzător problemele importante cu care se confrunta provincia".[2]

Încă o dată: stat național unitar – sau nu? Pe teren, realitatea României Mari este aceea a unei extraordinare diversități, și nu numai între grupurile minoritare, ci și, până la un punct, între etnicii români, care parcurseseră istorii diferite, asimilând, în consecință, influențe diverse (dincolo de incontestabila lor solidaritate românească). Filozofia statului român a fost însă, de la început, aceea a statului național unitar, ceea ce însemna o integrare deplină (fără „autonomii" de nici un fel) și o treptată omogenizare culturală.

În condiții „normale", românizarea ar fi progresat încetul cu încetul. Au intervenit însă o serie de dereglări istorice care au favorizat acest proces. La sfârșitul perioadei interbelice, România e nevoită să cedeze Uniunii Sovietice Basarabia și nordul Bucovinei, ținuturi cu un mare procent de populație minoritară. De asemenea, Cadrilaterul este retrocedat Bulgariei, făcându-se și un schimb de populații: toți românii sunt evacuați din Cadrilater, iar toți bulgarii, din Dobrogea românească. Între timp, plecaseră și

2. Alberto Basciani, *Dificila unire: Basarabia şi România Mare, 1918–1940*, Editura Cartier, Chișinău, 2018; „Prefața" semnată de Keith Hitchins, pp. 7–9.

germanii din Dobrogea și destul de mulți dintre turci. În anii războiului au fost trimiși la moarte cam jumătate dintre evreii români. În jumătatea de secol de comunism, au părăsit țara și restul evreilor, precum și cea mai mare parte a populației germane; au plecat și un număr considerabil de unguri. Industrializarea forțată și urbanizarea masivă au revărsat în orașe o bună parte a populației rurale, români etnici în covârșitoare proporție, ceea ce, în Transilvania și Banat, a pus capăt majorităților urbane „neromânești". În România interbelică, se numărau vreo zece județe în care minoritarii erau majoritari. În prezent nu mai sunt decât două, Covasna și Harghita, ambele în Ținutul Secuiesc. La scara întregii țări, procentul românilor etnici a sporit de la 72% în perioada interbelică la aproape 90% astăzi, iar în Transilvania (în sensul extins al termenului), de la 58% la aproape 80% (cifre rotunjite). Românii au denunțat, și pe drept cuvânt, politica de maghiarizare practicată de Ungaria până la 1918. În procente de populație însă, românizarea de după 1918 a mers sensibil mai departe decât maghiarizarea anterioară. Sigur, explicația stă în mare măsură în schimbările brutale petrecute sub regimul comunist. Indiferent însă de motive, aici s-a ajuns. Față de ponderea lor istorică, apreciată de istoricii români la 60-65% din populația transilvăneană,

românii scăzuseră în perioada dualismului austro-ungar la 53-54%. O pierdere, așadar, de vreo 10 procente (poate ceva mai puțin, poate ceva mai mult). Pornind de la acest minim istoric, românii transilvăneni se apropie acum de 80%, un câștig de nu mai puțin de 25 de procente.[3]

Eticheta de „stat național unitar" aproape că a ajuns să corespundă înfățișării actuale a României. Oricum, i se potrivește mai bine decât României din anii interbelici.

---

3. Întregul proces de românizare, la Lucian Boia, *Cum s-a românizat România*, Humanitas, București, 2015.

Basarabia

CU BASARABIA S-A PETRECUT un fenomen divergent. Spre deosebire de celelalte regiuni locuite de români, multă vreme separate, dar care s-au apropiat treptat unele de altele, sfârșind prin a fuziona, Basarabia, inițial simplă parte a Moldovei, s-a angajat la un moment dat (nu de bunăvoie!) pe o traiectorie diferită. Momentul de răscruce este 1812, anul când întregul ținut dintre Prut și Nistru este anexat de Rusia. Nu trebuie însă uitat că mai bine de un sfert din teritoriu, toată partea sudică a acestuia, intrase cu secole în urmă sub stăpânire otomană, odată ce turcii cuceriseră Chilia și Cetatea Albă în 1484, apoi Tighina, la 1538. În această zonă, românii au devenit și au rămas minoritari. Desigur, și mai gravă a fost pierderea, în favoarea

Rusiei, a întregii provincii, la 1812. Se va spune că sunt doar două secole, în raport cu secolele anterioare, când Basarabia e pur și simplu parte a teritoriului românesc și a istoriei românești. Să nu uităm însă că și principatul Moldovei, căruia îi aparținea, și-a avut, până la 1859, propria identitate, diferită de cea a Țării Românești sau a Transilvaniei. Până la urmă, Basarabia a aparținut cu adevărat României doar în perioada interbelică, atunci când, din păcate, după cum am văzut, lucrurile nu s-au petrecut chiar idilic. Ritmul istoriei nu este același de la o epocă la alta: cele două secole au adus transformări mai mari în istoria Basarabiei, ca și a României în ansamblu, decât toate secolele anterioare. Basarabia nu a participat (decât cu totul marginal) la procesul de formare a națiunii române și nici la procesul de modernizare, în sens occidental, a României. S-a forțat apoi, fără mare succes, depășirea acestui decalaj, în perioada interbelică. Comparația cu Transilvania este edificatoare. De-a lungul Carpaților, granița a fost tot timpul permeabilă, permițând schimburile de tot felul – și în primul rând, cu mult înainte de unirea efectivă, dezvoltarea unitară a culturii românești. În schimb, pe Prut, granița a fost etanșă, limitând drastic circulația oamenilor și a ideilor. Câte un intelectual basarabean mai trece din când în când în România: Bogdan

Petriceicu Hasdeu, Zamfir Arbure, Constantin Stere... În ansamblu însă, Basarabia suferă de o teribilă izolare, accentuată și de starea de subdezvoltare a acestui ținut aproape uitat la marginea imperiului rus.

Trec repede peste evoluțiile ulterioare, bine-cunoscute. După cele două decenii românești, în 1940, Basarabia e din nou cotropită de ruși și integrată în Uniunea Sovietică, sub forma unei „republici sovietice socialiste moldovenești" (corespunzând doar parțial Basarabiei istorice, detașându-se de aceasta sudul și nordul regiunii, cu majoritate ucraineană, și adăugându-se în schimb fâșia Transnistriei (de dincolo de vechiul hotar al Nistrului). Deceniile petrecute în „prizonierat" sovietic au înstrăinat și mai mult Basarabia de România. S-a înmulțit populația rusofonă și s-a accentuat și mai tare pecetea culturală rusească. Aceasta e și azi Republica Moldova, care a devenit independentă în 1991, în urma prăbușirii Uniunii Sovietice.

Mulți dintre români (probabil chiar majoritatea) consideră ca fiind de la sine înțeles proiectul de revenire între hotarele României a ceea ce încă se mai numește aici Basarabia. Argumentele avansate sunt de ordin atât istoric, cât și etnic. Dar mai trebuie argumente? „Basarabia e România", pur și simplu, așa sună sloganul unionist. Se cade să intervenim aici cu o

lămurire conceptuală. Mai întâi, în ceea ce privește istoria. Națiunile nu sunt creații atemporale. Istoria le-a făcut, istoria le poate desface. Faptul că Basarabia a aparținut Moldovei lui Ștefan cel Mare nu înseamnă că, obligatoriu, trebuie să fie astăzi parte a României. Nu trecutul decide până la urmă, ci prezentul, oamenii care trăiesc astăzi pe un anume teritoriu. Cum explica Ernest Renan, „națiunea e un plebiscit de fiecare zi". E un contract care poate fi reînnoit, modificat sau reziliat.

În ceea ce privește limba, acesta e un argument important, dar nu neapărat decisiv. Sârbii și croații vorbesc aceeași limbă. Au crezut și unii, și alții, în primul moment, că asta ajunge. Ei, bine, nu a fost suficient; s-au despărțit în cele din urmă, la capătul unui veritabil măcel. Există și fenomenul invers: sunt națiuni care cuprind mai multe zone lingvistice. Nimănui nu i-ar trece prin cap să propună împărțirea Elveției, potrivit diverselor limbi ale țării, între Germania, Franța și Italia!

E interesantă, sub acest aspect, și evoluția istorică a Austriei. Prin limbă și istorie, austriecii sunt la fel de germani ca toți germanii. De fapt, privind și în interiorul Germaniei, bavarezii sunt mai apropiați de austrieci decât de germanii din nord. Totuși, istoria i-a împins treptat pe austrieci în afara Germaniei. Acum, incontes-

tabil, există o națiune austriacă distinctă de cea germană. Și să nu uităm că Austria e mai asemănătoare cu Germania decât Republica Moldova cu România.

Dacă nici limba și nici istoria nu sunt decisive, atunci ce contează în primul și în primul rând? Națiunea, cum spunea Benedict Anderson, e o „comunitate imaginată". Nu e realitate brută, ci construcție ideală. Cu alte cuvinte, nu e „dată", ci „voită". Republica Moldova se va uni cu România dacă și atunci când o majoritate de „moldoveni" o vor dori. Dacă o vor dori. Deocamdată, „unioniștii" sunt o minoritate, chiar printre vorbitorii de limbă română. Și până la urmă, unde ar fi supărarea dacă am avea două state românești?

Dincoace de Prut, în principiu, cam toată lumea dorește revenirea Basarabiei la „patria-mamă"; sau poate nu toată lumea, însă puțini sunt cei care se pronunță deschis împotrivă: nu e politic corect! Avem de-a face cu o atitudine mai curând sentimentală, decât rezultată dintr-o analiză lucidă. S-a calculat costul economic al unei asemenea fuziuni? România e pregătită să primească o nouă infuzie de minorități (ruși, ucraineni, găgăuzi...)? Va intra și Transnistria între hotarele României? În acest caz suntem pregătiți să ne confruntăm direct cu Rusia? Și cum rămâne cu autonomiile? În Republica

Moldova, „Găgăuzia“ e deja autonomă. Pacificarea Transnistriei nu se va putea face decât pe același criteriu, al autonomiei provinciei rebele. Va renunța Moldova la autonomii, sau România la „statul național unitar“? Cum rămâne cu Ținutul Secuiesc?

Până la urmă, toate dificultățile pot fi depășite. Cu condiția de a se degaja, în ambele state, atât în România, cât și în Republica Moldova (și în special în Republica Moldova), o majoritate consistentă, hotărâtă să ducă lucrurile până la capăt. Este evident că nu ne aflăm încă într-o asemenea situație.

Ce a urmat

ÎN TERMENI DE „CONSTRUCȚIE NAȚIONALĂ“, statul român poate fi considerat un succes. Succes încă și mai evident, dacă privim de jur împrejur. Dintre țările „moștenitoare“ ale defunctelor imperii, România a rezistat cel mai bine la proba timpului. Este singura care s-a menținut între aceleași hotare (făcând excepție doar Basarabia și Bucovina de Nord). Întrebarea este dacă românii au și știut ce să facă cu acest impresionant succes istoric. Răspunsul este că, din păcate, nu s-au descurcat prea strălucit.[1]

1. O analiză critică pertinentă a evoluțiilor românești de la Marea Unire și până astăzi, la Oliver Jens Schmitt, *România în 100 de ani: Bilanțul unui veac de istorie (urmat de un dialog cu Marian Voicu)*, Humanitas, București, 2018.

Un mit e pe cale să se destrame: acela al excelenței perioadei interbelice. Ne-a orbit strălucirea intelectuală a epocii, efervescența creatoare manifestată în cele mai variate domenii. Ca și faptul că, în ciuda numeroaselor derapaje, „interbelicul“ apărea ca o societate „normală“, cel puțin în raport cu artificialitatea utopică a comunismului. În fapt însă, mecanismele sociale și politice au cunoscut, de la un război la altul, o treptată degradare. În ciuda unui oarecare progres economic (mai ales în anii '30), România n-a reușit să reducă decalajul care o separa de țările avansate ale continentului. Continua să fie țara mai multor recorduri negative (ultimul loc la știința de carte, primul loc la mortalitatea infantilă...). Democrația a mers cam șchiop, atâta cât a mers. Alegerile, în principiu libere (pe baza votului universal masculin), s-au făcut aproape de fiecare dată sub presiune guvernamentală. Cenzura (practic inexistentă în Vechiul Regat) ajunge să fie o practică obișnuită (formal democratică, România Mare s-a arătat în unele privințe mai puțin democratică decât România de dinainte de război). Violența în spațiul public a crescut constant. Legionarii (Garda de Fier) și regele Carol II s-au luat parcă la întrecere pentru a pune capăt regimului democratic. Asasinatul politic a devenit monedă curentă. Înmulțirea

minorităților a stimulat mai mult naționalismul românesc decât apropierea de „celălalt“; antisemitismul, cu deosebire, a câștigat teren, pregătind astfel cumplitele crime din anii celui de al Doilea Război Mondial. Iar sfârșitul s-a petrecut prin trei regimuri dictatoriale succesive: dictatura regală a lui Carol II (1938–1940), scurta, dar sângeroasa dictatură legionară (1940–1941) și dictatura mareșalului Ion Antonescu (1941–1944); de asemenea, printr-un război pierdut, purtat alături de Germania lui Hitler. Suficient, nu?

Cât despre regimul comunist, acesta a fost impus din afară, în urma expansiunii imperiului sovietic, dar s-a menținut netulburat atâta vreme și a căpătat accente specifice prin contribuția factorilor autohtoni, dintre care, în primul rând, imensa fractură socială (care a dat atâtor români sentimentul unei revanșe) și insuficiența spiritului democratic și a conștiinței civice. În plus, după o primă fază „internaționalistă“, de fapt violent antinațională, comunismul românesc a făcut o întoarcere de 180 de grade, racordându-se la naționalismul interbelic, pe care, preluând câte ceva și din arsenalul legionar, l-a ridicat la cote și mai înalte, cu consecințe durabile, observabile și astăzi în mentalitatea și atitudinea multor compatrioți (nici o metodă nu e mai bună pentru a-i manipula pe oameni decât discursul naționalist).

În ceea ce privește ieșirea din comunism, în nici o țară din Europa Centrală procesul n-a fost atât de lent și de defectuos ca în România. Și astăzi, o parte considerabilă a populației poartă nostalgia regimului totalitar, dovadă că acesta nu a fost chiar atât de străin „spiritului“ românesc precum s-a putut afirma (potrivit strategiei, iarăși destul de comună printre români, de a da mereu vina pe „ceilalți“). Așa, nu prea bine, cum arată România de azi, trăim totuși perioada cea mai bună din istoria țării (măcar în urma faptului că am devenit membri ai NATO și ai Uniunii Europene, ceea ce ne obligă să respectăm, cât de cât, regulile democrației și ale statului de drept).

„Recorduri“ românești

Nu este totuși prea util să ne comparăm mereu cu România interbelică. Toate țările și lumea întreagă s-au schimbat enorm de atunci și până astăzi. Întrebarea „actualizată“ e unde ne plasăm acum, în raport cu ceilalți. Din păcate, răspunsul la această întrebare nu e deloc de natură să ne entuziasmeze. Desigur, țara arată mai bine, chiar mult mai bine, față de momentul ieșirii din comunism. „Mai bine“ nu înseamnă însă neapărat „bine“. Nu, nu arată bine. Plouă asupra României cu recorduri negative. Suntem pe cale de a ne instala temeinic pe ultimul loc printre țările Uniunii Europene (atunci când nu ne concurează bulgarii, dar nici ei nu reușesc să adune atâtea „performanțe“). E aproape greu de înțeles cum de reușim: chiar așa, de fiecare dată?

Statisticile sunt necruțătoare: ne pun în fața unor realități aproape de necrezut.

Ne menținem, de pildă, la un procent de 45% de populație rurală: de departe pe primul loc în Uniunea Europeană; i-am lăsat mult în urmă și pe vecinii de la sud de Dunăre. Aveam, totuși, impresia că regimul comunist izbutise, în marș forțat, să industrializeze și să urbanizeze România. 45%! E mai curând o proporție de secol XIX decât de mileniul III. Paradoxul nu se oprește aici. În timp ce 25% din forța de muncă a României e concentrată în agricultură, pe piață aproape că nu se găsesc produse agricole românești. Țăranul român, de regulă, e proprietar al unui teren minuscul, care îi permite, strict, o agricultură de subzistență. Românii se hrănesc în principal din importuri (ceea ce, printre altele, afectează puternic balanța comercială a țării).

„Toaleta din fundul curții" e pe cale să devină un soi de „brand" românesc. Nu demult, o anchetă europeană se încheia cu constatarea că aproape 40% dintre gospodării dispun de o asemenea „anexă", cu alte cuvinte nu beneficiază de canalizare și apă curentă (la sate, în primul rând, dar și în multe cartiere mărginașe ale orașelor, inclusiv în capitală). Pe locul 2, dar la distanță, vin bulgarii, cu ceva sub 30%. Iar pe locul 3 se pare că nu mai e nimeni: în Occident nu se vede așa ceva, nici în cel mai izolat sat de munte.

Potrivit datelor statistice, românii sunt europenii care citesc cel mai puțin. Din unele orașe și chiar în județe întregi, librăriile au dispărut. Piața de carte este evaluată în România la vreo 60 de milioane de euro anual. Cam la același nivel cu Bulgaria; doar că populația Bulgariei e de două ori și jumătate mai mică decât a României, ceea ce înseamnă, în termeni statistici, că un bulgar citește de două ori și jumătate mai mult decât un român. În Ungaria, piața de carte s-ar ridica la circa 120 de milioane de euro, dublu față de România, așa încât, ținând seama de faptul că populația e pe jumătate cât a României, revin, pe cap de locuitor, de patru ori mai multe cărți. Pentru Polonia, cifra avansată e de 772 de milioane, la o populație dublă față de a României, ceea ce înseamnă, pe locuitor, de șase ori mai mult. Despre țările occidentale mai bine să nu vorbim, riscăm să cădem în depresie. Recordul absolut îi aparține Germaniei, cu aproape patru miliarde și jumătate de euro, ceea ce indică, pe cap de german, un consum de carte de aproape 20 de ori mai mare decât în România.

România e, de altfel, țara cu cea mai mare extindere a analfabetismului funcțional – cu alte cuvinte, există un număr neliniștitor de mare de persoane care de bine, de rău știu să citească, dar nu sunt capabile să înțeleagă ceea ce citesc.

La extrema cealaltă, suntem însă patria doctoratelor. Nu știu dacă a doctoratelor în ansamblu, dar a celor plagiate cu siguranță.[1] Oferta făcută plagiatorilor e irezistibilă, odată ce în România, pe lângă universitățile „tradiționale“, care nici ele nu sunt imune la plagiat, dispun de universități proprii (inclusiv de școli doctorale) până și Poliția, Armata și serviciile secrete: filieră tocmai potrivită pentru acei politicieni care, nu se știe prea bine de ce, sunt foarte dornici să-și pună un titlu de doctor pe cartea de vizită. De regulă, un politician sau își plagiază singur lucrarea, sau, dacă n-are vreme de așa ceva, pune pe altcineva să i-o facă, iar acesta recurge tot la plagiat, că doar n-o să stea ani de zile să lucreze ca la carte o teză care nici măcar nu-i a lui. A fost pe tema asta un început de scandal care deocamdată s-a mușamalizat, dar care, chiar și așa, a pus în evidență putreziciunea sistemului.

Suntem și țara unde închisorile sunt pe cale de a deveni centre de cercetare științifică! Deținuții – desigur, nu toți, doar unii dintre ei, de regulă din rândul celor condamnați pentru corupție – scriu, într-un timp record, cărți după

1. Investigația în jurul tezelor de doctorat plagiate se datorează în cea mai mare măsură jurnalistei Emilia Șercan, care este și autoarea cărții *Fabrica de doctorate sau Cum se surpă fundamentele unei nații*, Humanitas, București, 2018.

cărți, lucrări prin care aduc importante contribuții într-o varietate de domenii, beneficiind, drept răsplată, de reduceri semnificative ale pedepselor.[2] Cum de reușesc, fără să dispună de biblioteci sau de laboratoare, numai ei știu. Sau poate mai știu și alții. (Totuși, câtă bătaie de joc!)

Și apoi, e povestea fără sfârșit a autostrăzilor. Va fi, cred, un caz de școală: cum reușește o țară să nu facă autostrăzi, deși ar avea teribil nevoie de ele. Rezultatele sunt edificatoare: România posedă aproximativ 750 de kilometri de autostradă, aproape de bulgari care au puțin mai mult, însă în cazul Bulgariei la o suprafață de 111.000 de kilometri pătrați, în timp ce întinderea României e de peste două ori mai mare: 238.000 km². Ungaria, de două ori și jumătate mai mică decât România, are o rețea mai mult decât dublă. Din nou, despre țările occidentale n-are rost să mai vorbim. Firește, Germania e pe primul loc, cu circa 13.000 de kilometri.

Aici, sunt tentat să încerc o comparație. Căile ferate, în vremea lor de glorie, au avut în plan economic și social un rol similar cu cel al autostrăzilor, astăzi. În Vechiul Regat, prima cale ferată a fost inaugurată în 1869. În următoarele

2. Despre „activitatea științifică“ din închisori, vezi Melania Cincea, *Frăția penal-academică. Cercetarea științifică din penitenciarele României: o investigație jurnalistică*, Humanitas, București, 2018.

trei decenii, până la 1900, s-au construit 3.000 de kilometri de cale ferată (3.500 până în 1914), învingându-se dificultăţi tehnice cu siguranţă mai mari (dat fiind nivelul tehnologic al epocii) decât cele presupuse în prezent de construcţia autostrăzilor. Tot în interval de trei decenii (de la Revoluţie până astăzi), rezultatul, cum am văzut, este de 750 de kilometri (într-o României mult mai mare faţă de cea de la 1900). Orice comentariu e de prisos.

Pe şoselele României accidentele se ţin lanţ, cu o impresionantă rată a mortalităţii. Iarăşi un record european! Se îmbină aici absenţa autostrăzilor cu proverbiala indisciplină la volan a românilor şi cu faptul bine ştiut că nu puţini conducători auto şi-au căpătat permisul prin „relaţii“ sau pe bani, şi nicidecum pe baza unui examen temeinic.

Spitalele din România, nu toate, dar multe dintre ele, trebuie ocolite cu grijă. Mai mult îmbolnăvesc decât vindecă. Infecţiile spitaliceşti sunt la ordinea zilei. Totodată, lipsesc adesea şi pe perioade destul de lungi, nu numai din spitale, dar şi din farmacii, medicamente esenţiale pentru tratarea sau ţinerea sub control a unor boli grave, precum cancerul. Cu alte cuvinte, se moare cu zile! Nu e de mirare că în privinţa speranţei de viaţă înregistrăm iarăşi un record european (fireşte, cu minus, nu cu plus).

Sărăcia extremă o întâlnim tot în România. Potrivit statisticilor Uniunii Europene, aici se află cel mai amplu segment de populație săracă. Între cei mai bogați și cei mai săraci, distanța rămâne enormă: o veche tradiție românească!

N-am uitat corupția. Tot pe primul loc în Uniunea Europeană. Cel puțin aceasta e percepția, a noastră și a celorlalți. E drept că și campania anticorupție s-a aflat, ani de-a rândul, pe primul loc în Europa (iată și un record pozitiv!) și în felul acesta corupția, arătată cu degetul, a devenit mai vizibilă decât ar fi fost altminteri, lăsată în voia ei. Mai toate recordurile negative pe care le-am pomenit își au în bună măsură originea în corupția larg răspândită. Fără corupție, sau fără atât de multă corupție, poate că am avea măcar câteva sute de kilometri de autostradă în plus.

Așa stând lucrurile nu e de mirare că românii au ajuns să fugă de România. A devenit România ceea ce n-a fost niciodată: o țară de emigrație. Și ce record îngrozitor... Cu trei milioane și jumătate de români plecați din țară, ne aflăm (raportat la totalul populației) pe locul al doilea în lume, după Siria. Nu doar o performanță europeană, ci de-a dreptul mondială. Am ajuns să ne comparăm cu o țară aproape distrusă, împotmolită într-un sângeros și interminabil război civil. Pleacă oamenii de-a valma, la fel de bine

muncitori necalificați și persoane cu înaltă calificare. Medicii sunt în prima linie, lăsând în urmă un gol periculos. Deja, în diverse sectoare de activitate, forța de muncă a început să lipsească. Vin alții: în lunile din urmă, mai multe mii de vietnamezi (atrași de ceea ce pentru ei înseamnă salariile mari din România!). S-a prăbușit și rata natalității, cu atât mai mult cu cât din țară pleacă mai ales oamenii tineri, iar copiii lor nu e deloc sigur că vor mai fi români. Dacă lucrurile nu se vor îndrepta, România riscă să dispară încetul cu încetul, și nu în urma unei agresiuni din afară (rușii, ungurii...), ci din motive strict autohtone.

„Suprarealism“ politic

SCRIA TITU MAIORESCU ÎN 1868, sub titlul „În contra direcției de astăzi în cultura română“: „În aparență, după statistica formelor din afară, românii posedă astăzi aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituțiune. Dar în realitate toate acestea sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare...“[1]

Este formulată, în aceste rânduri, bine-cunoscuta teorie maioresciană a „formelor fără fond“.

---

1. Titu Maiorescu, „În contra direcției de astăzi în cultura română“, în *Critice*, vol. I, Editura Minerva, București, 1907, p. 152.

Românii – constata implacabilul critic – adoptaseră într-un timp record (nu mai mult de câteva decenii) întreaga civilizație occidentală, dar mai aveau de lucru până să se pătrundă nu doar de formele, ci și de spiritul ei. Deși a trecut atâta vreme, argumentația lui Maiorescu frapează astăzi prin actualitatea ei. Parcă ni s-ar adresa nouă, direct. Într-adevăr, România de azi, ca și România secolului al XIX-lea, a copiat conștiincios întregul model occidental. Formal, trăim într-o țară pe deplin occidentalizată. Instituțiile, legile, regulile de tot felul sunt aceleași ca în Occident; spiritul însă, care le animă, este adesea foarte diferit.

Ar fi de conceput ca în lumea occidentală un plagiator dovedit să mai rămână în viața politică? La noi nu e doar unul, sunt o mulțime în această situație. Dar un condamnat penal, fie și numai în primă instanță, s-ar putea agăța, ca la noi, de cele mai înalte funcții în stat?

Este aproape suprarealist ceea ce se întâmplă astăzi pe scena politică românească. Un politician care nu vrea să intre la închisoare (ceea ce în fond e de înțeles!) a capturat cel mai mare partid al țării, apoi Parlamentul și Guvernul (mai precis spus cele trei guverne succesive, pe care el le-a numit și tot el le-a schimbat). A inventat totodată ficțiunea politică a unui „stat paralel“, reprezentat în special de puterea judi-

ciară și de serviciile secrete, care ar fi pus stăpânire pe țară. Scopul declarat este acela de a distruge, până la ultima piesă, „statul paralel", în primul rând prin aducerea justiției la remorca factorului politic. Totul trebuie dărâmat pentru a se reconstrui pe baze noi. Deocamdată, se dărâmă. Apoi, vom mai vedea.

Tinerii, care n-au cunoscut regimul comunist, se întreabă uneori cum de au putut românii să-l suporte atâta vreme pe Ceaușescu. Asta e problema? Era totuși un regim totalitar. Și germanii l-au suportat pe Hitler până la capăt, la fel și rușii pe Stalin. Întrebarea este cum îl suportă românii pe micul dictator actual, în condițiile unui regim democratic și înarmat cu toate instituțiile unui stat de drept. Răspunsul stă în bună măsură în mentalitatea și comportamentul românilor. Istoria pe care au parcurs-o, destul de apăsătoare și de nesigură și marcată în mai mare măsură de manifestări și de decizii arbitrare decât de instituții puternice și de domnia legii, i-a învățat, se vede, pe oameni că, decât să reziste, e mai prudent să se supună și să se descurce, fiecare cum poate. Cert este că spiritul civic s-a afirmat în România pornind de la o cotă foarte modestă. În ultimii ani, ce e drept, a căpătat avânt, dovadă impresionantele manifestații în apărarea statului de drept, care i-au surprins și pe occidentali. Totuși, încă o mare

masă de români, cufundați în sărăcie și incultură, dependenți de stat și de autoritățile locale, continuă să joace așa cum li se cântă. România, chiar inclusă în Uniunea Europeană, seamănă în fapt mai bine, dacă luăm în seamă straturile profunde ale societății, cu Rusia sau chiar cu Turcia (să zicem, cu un oarecare avantaj în cazul României, țară de dimensiuni mai modeste și mai ușor de împins spre Occident). Așa stau lucrurile: România occidentalizată iese în stradă, dar cealaltă Românie, de fapt nu ea, ci cei care o țin captivă și o manipulează, câștigă aproape de fiecare dată la urne. Priviți Rusia, țară cu o excepțională elită intelectuală, care n-a cunoscut însă decât guvernări autoritare (cu excepția efemerului experiment Kerenski din 1917).

Ironic – sau, mai bine zis, penibil – e faptul că atacul împotriva statului de drept se desfășoară în anul Centenarului României Mari. Sărbătorim unirea tuturor românilor în momentul când românii sunt mai dezbinați ca oricând și statul însuși e pus în primejdie. Așadar, o țară profund dezbinată își serbează Marea Unire. O trecem și pe asta la recordurile românești?

România seamănă tot mai tare cu o mașinărie dereglată. Își va reveni oare?

De-ale Centenarului

ADEVĂRATA SĂRBĂTORIRE a Centenarului României Mari s-ar fi cuvenit să scoată în evidență, pe lângă faptele memorabile ale trecutului, și poate în și mai mare măsură, acele înfăptuiri ale prezentului de natură să convingă pe orișicine că știm ce avem de făcut cu țara care ne-a fost lăsată moștenire. Ultimii ani au adus însă, din păcate, prea multe eșecuri și prea multă dezbinare. Se tot vorbește – în stilul bine-cunoscut al „formelor fără fond" – de un „proiect de țară" pe care România ar trebui să și-l asume, pentru a nu orbecăi fără noimă în drumul spre viitor. Se pare însă că nimeni nu știe cum ar arăta acest misterios proiect. Mai concret, s-a vorbit – dar numai s-a vorbit și atâta tot – despre trasarea unor autostrăzi care să lege între

ele provinciile istorice, atât în sens material, cât și simbolic. Un asemenea proiect, dus la îndeplinire, ar fi însemnat mai mult decât toate tiradele patriotice pe tema Marii Uniri. Bineînțeles că nu s-a făcut nimic; se știe doar că atunci când e vorba de autostrăzi autoritățile române par lovite de o stranie paralizie. În cele din urmă, Clujul, Timișoara sau Oradea vor ajunge să fie mai strâns legate de Budapesta sau de Viena decât de București (așa cum au mai fost cândva).

În absența unor mari inițiative, românii se descurcă așa cum pot, fiecare interpretând Centenarul în felul său. Cel mai jos a căzut Marea Unire în sfera publicității. Mai tot ce se vinde și se cumpără are parte de o reclamă adecvată, pe tema Centenarului, firește.

Se mai întâmplă ceva curios. Atât de tare suntem bombardați cu sintagma „100 de ani de România", încât tot mai mulți români par să îmbrățișeze convingerea că România nu există decât fix de 100 de ani. S-ar putea alcătui o întreagă antologie cu astfel de „interpretări". Chiar acum aud pe postul național de televiziune invocându-se „100 de ani de la crearea României ca stat modern". Pe vremea lui Cuza sau a lui Carol I va fi fost România un „stat medieval"? Sau nici măcar n-ar fi existat? Răsfoind o revistă volantă, editată de o rețea de restaurante (nici când iei masa în oraș nu se mai poate fără

unire), am avut șansa să dau peste un articol intitulat promițător „Marea Unire în bucate“, în care se afirmă următoarele: „Anul acesta sărbătorim un secol de când România a devenit stat unitar și suveran... România există ca stat de doar 100 de ani.“

Insistența asupra Centenarului „Marii Uniri“ pare într-adevăr să fi avut acest curios efect „colateral“: deprecierea considerabilă a Unirii Principatelor de la 1859. Nu știu cine a avut neinspirata idee să „reboteze“ acel eveniment fondator, trecându-l într-un registru minor, sub denumirea de „mica unire“. Se vede că multor români le-a plăcut conceptul, dovadă faptul că îl tot auzim, oarecum în contrast cu „Marea Unire“ de la 1918. Din păcate, este o denumire de prost-gust și, pe deasupra, incorectă și nedreaptă. Unirea fundamentală, prin care s-a făurit statul român, nu s-a petrecut la 1918, ci la 1859. De n-ar fi fost atunci Unirea Principatelor, este greu de imaginat cum s-ar fi putut înfăptui mai târziu România Mare, în jurul cărui nucleu teritorial. În 1918 s-a completat statul român, nu s-a creat; provinciile alipite, Transilvania (în sensul larg al termenului), Bucovina și Basarabia, au intrat pur și simplu în cadrul instituțional și administrativ al Vechiului Regat. Constituția României Mari din 1923 prelua, cu unele modificări neesențiale, textul

Constituției României „mici“ din 1866. De aici, și menținerea sistemului politico-administrativ centralizator, cu preeminența clară a Bucureștiului, nu întru totul pe placul românilor din provinciile alipite (ca să nu mai vorbim de minorități). Chiar și în termeni de populație românească, Vechiul Regat, cu cei peste 7 milioane de locuitori ai săi înregistrați în preajma Primului Război Mondial, îngloba categoric mai mulți români etnici decât toate provinciile alipite la un loc (Transilvania, cu aproape 3 milioane de români, Bucovina, cu puțin sub 300.000, și Basarabia, cu ceva mai mult de un milion). Fac toate aceste precizări nu pentru a diminua semnificația anului 1918 (după cum imediat se vor trezi unii, oricum, să spună), ci doar ca un act de dreptate pentru generația care a creat România la 1859.

Este de discutat, de altfel, cât de inspirată a fost proclamarea zilei de 1 decembrie ca zi națională a României. Referirea este, evident, la 1 decembrie 1918, data marii adunări românești de la Alba Iulia, care a proclamat unirea Transilvaniei cu România. Crearea României Mari nu înseamnă însă doar unirea Transilvaniei, ci și a Basarabiei și a Bucovinei, toate acestea adăugate unificărilor precedente: Muntenia și Moldova, la 1859, Dobrogea la 1878. Cât de mare și de frumoasă ar fi Transilvania, toate regiunile

sunt la fel de importante pentru definirea „spațiului românesc". În plus, ceea ce e neplăcut pentru o zi națională, care s-ar dori cât mai senină, 1 decembrie continuă să alimenteze nesfârșita polemică româno–maghiară privitoare la Transilvania.

Ce se întâmplă în jurul nostru?

AR FI O LIPSĂ ÎNGRIJORĂTOARE de imaginație să ne închipuim că istoria și-a spus ultimul cuvânt odată cu împărțirea lumii în state naționale. Nimic nu este veșnic, iar până la „ultimul cuvânt“, dacă acesta va fi rostit vreodată, mai e cale lungă. Statul-națiune a fost (și mai este încă) doar o etapă, cu perspectiva de a-și prelungi existența, dar care se confruntă, încă de pe acum, cu valori și tendințe divergente. Chiar cuvântul „naționalism“, cândva asumat cu mândrie, a căpătat supărătoare conotații negative, până într-acolo încât un președinte al Franței a declarat răspicat că „naționalismul înseamnă război“ (François Mitterand, în Parlamentul European, în 1995: „Le nationalisme, c'est la guerre“). A rămas legitim – politic corect – doar „patrio-

tismul", care e, să zicem, varianta „soft" a tradiționalei ideologii naționale.

În imaginarul colectiv, națiunea a pierdut puncte față de ce a fost cândva: o credință mai puternică decât oricare alta, căreia totul i se subordona. Îi stau acum în față și alte idealuri, mai pe măsura epocii noastre. Ascensiunea individului e cât se poate de caracteristică. În vremurile de glorie ale națiunii, acesta îi stătea cu totul la dispoziție. Putea fi ceva mai înălțător decât să-ți dai viața pentru patrie? Și România Mare s-a făcut cu prețul unui măcel neînchipuit: sute de mii de destine zdrobite. Părea cu totul natural; astăzi, mă îndoiesc că ar fi la fel. Simbolic, individul s-a ridicat tot atât de sus ca națiunea. Are dreptul său, inalienabil, la viață și la libertate (și la fericire, cum se zice; aș spune, mai prudent, la căutarea fericirii).

Cele mai mari „ravagii" le produce însă Internetul, în întregul sistem de valori și de comportamente. Datorită acestui miraculos instrument, apar în spațiul virtual o mulțime de rețele și de solidarități, care nu mai au nimic de-a face cu alcătuirile și îngrădirile naționale.

Dar Europa? Deocamdată, Uniunea Europeană e încă o asociere de state naționale. Rămâne de văzut cât timp va mai fi, dacă, așa cum îi e menirea, va tinde spre tot mai multă integrare. Suveranitatea statelor se va transfera treptat

spre instituțiile centrale ale Uniunii (proces, de altfel, în curs, fie și cu inevitabile poticneli).

Vechea ordine a statelor-națiuni începe să fie deranjată și de tot mai insistentul curent regionalist. Odată cu fenomenul național, regiunile aproape dispăruseră, oricum pierduseră mult din vizibilitate, înglobate în cadrul larg al comunităților naționale. Acum încearcă să iasă la lumină și să-și facă loc printre națiunile recunoscute. Confruntarea dintre Catalonia și statul spaniol a căpătat accente dramatice. Scoția, la rândul ei, se pregătește să părăsească Marea Britanie. Și chiar în Franța, o țară cât se poate de unificată, Corsica poate oferi unele surprize. Cazul provinciei Kosovo e bine-cunoscut; majoritatea statelor europene i-au recunoscut „existența", unele țări însă au refuzat să o facă, tocmai acelea care se tem de proliferarea modelului regionalist (Spania, printre ele, dar și România).

De remarcat că „regionalismul" nu izvorăște doar din specificul etnic, cultural sau istoric, ci are, foarte adesea, și o importantă componentă economică. Catalanii își vorbesc propria limbă și au avut cândva, cu multe secole în urmă, propriul lor stat, dar ceea ce a dat avânt mișcării de independență ține de faptul că provincia e mai bogată și mai dinamică decât restul Spaniei, și atunci, teoretic, ar avea de câștigat dacă s-ar separa. Scoția, la rându-i, nu se poate plânge că

ar fi fost asuprită de englezi; dimpotrivă, în istoria lor comună, scoţienii sunt cei care au alimentat constant elita politică şi intelectuală britanică (oricum, într-un procent mai mare decât acela al numărului lor, mai puţin de o zecime dintre britanici). La fel ca în cazul Cataloniei, şi scoţienii consideră că s-ar descurca mai bine ei între ei decât împreună cu toţi britanicii.

Încă şi mai gravă e fractura aparent de nevindecat din Italia între Nord şi Sud. Acolo nu mai e în discuţie o simplă regiune, ci o ţară întreagă împărţită în două, cu superioritatea economică zdrobitoare a Nordului faţă de Sud; în plus, şi cu o diferenţă sensibilă de mentalităţi şi comportamente.

Să fie doar câteva cazuri izolate? Sau e începutul unei mari mişcări regionaliste care ar putea să transforme în cele din urmă Europa statelor naţionale într-o Europă a regiunilor?

O Românie cu mai multe viteze

UNDE SUNTEM NOI, în acest tablou destul de confuz? Pe de o parte, într-un stat național bine consolidat, mai temeinic întocmit decât în perioada interbelică. Din păcate, doar acesta rămâne marele succes al României. Desigur, fără a uita intrarea (nu tocmai meritată) în Uniunea Europeană, al treilea mare noroc istoric, după Unirea Principatelor și crearea României Mari.

Cu țara pe care o avem, luând în considerare datele ei „naturale", s-ar fi putut face minuni. În fapt însă, românii nu reușesc să se desprindă de o istorie în cel mai bun caz mediocră, în care „nereușitele" se adună într-un cortegiu nesfârșit. Cât de rezistentă ar fi ideologia națională – cu alte cuvinte, credința românilor în România –, întrebarea este până la ce punct poate rezista,

sabotată pur și simplu de o gamă nesfârșită de neîmpliniri.

Când milioane de oameni pleacă din țară, ar trebui să fie un semnal de alarmă. Nimeni nu poate fi obligat să-și rateze viața numai din dragoste pentru România, de fapt pentru a suporta o „elită“ incompetentă și coruptă care a pus stăpânire pe statul român. Nu „străinii“ amenință România. România e amenințată din interior. Aici e rădăcina răului. Avem parte și de interpretări fanteziste, precum cele avansate într-un memorabil (și ridicol) „apel“ adresat poporului român de către Academia Română (de fapt, cam de jumătate dintre academicieni; cealaltă jumătate n-a semnat, dar nici nu a protestat în vreun fel). Pe primul loc al vinovățiilor s-ar afla, cred academicienii, „rescrierea tendențioasă, lacunară sau chiar mistificatoare a istoriei“. Dacă înțeleg bine, tinerii fug din țară fiindcă nu li s-ar fi explicat corect cum stau lucrurile cu Ștefan cel Mare și cu Mihai Viteazul. Academicienii cer „instituțiilor abilitate“ „să vegheze și să acționeze pentru a preveni, pentru a contracara și, atunci când se încalcă legea, pentru a pedepsi toate diversiunile și agresiunile la adresa identității, suveranității și unității naționale a României“. Decât să faci autostrăzi, școli și spitale, mai bine bagi câțiva istorici la pușcărie; e mai ieftin. Oricum, să remarcăm că, în România, tocmai Academia e cea

care dă tonul intoleranței intelectuale, ceea ce e iarăși un record românesc.[1]

În ciuda unificării și omogenizării succesive, ceva a mai rămas totuși din specificul istoric și cultural al provinciilor care, împreună, au creat România. S-a observat cu mirare, în primul deceniu de după căderea comunismului, că redevenise vizibilă, în comportamentul electoral al românilor, o frontieră care se credea ștearsă: frontiera care despărțea, pe linia arcului carpatic, Vechiul Regat de Transilvania și Banat. Ardelenii și bănățenii votau „puțin“ altfel, mai aproape de Convenția Democrată decât de neocomuniștii lui Ion Iliescu. Erau, cum s-ar zice, o idee mai „occidentali“.

N-a existat în România o politică inteligentă care să vizeze dezvoltarea echilibrată a regiunilor țării. Descentralizarea administrativă, atât de așteptată, e amânată mereu, lovindu-se de filozofia adânc înrădăcinată a „statului unitar“ și nu mai puțin de teama că i-ar putea favoriza pe maghiari. S-au decupat doar niște fantomatice „regiuni de dezvoltare“, trasate cu grijă, ca

1. O judecată severă asupra rolului jucat de Academia Română, la Oliver Jens Schmitt, în cartea deja menționată: „Cu toate breșele și mutațiile personale, Academia a făcut, prin majoritatea purtătorilor de mesaje, oficiul de păstrătoare a gândirii naționaliste și a structurilor autoritare“ (*op. cit.*, p. 54).

să nu corespundă cumva regiunilor istorice și unor eventuale tentații „separatiste"; oricum, ele există mai mult cu numele. Fără o descentralizare efectivă, dar și fără o politică fermă a „centrului", provinciile s-au dezvoltat cum au putut, unele mai bine, altele mai rău, cu consecințe asupra „statului unitar", care vor fi cândva evaluate. Transilvania și Banatul sunt trase spre Europa Centrală, în timp ce Moldova rămâne oarecum izolată. Trebuie luat în considerare și faptul că, socotită nu în kilometri, ci în timpul necesar pentru a o parcurge, România a ajuns să fie o țară imensă. Căile ferate se află într-o stare lamentabilă, iar autostrăzi, cum am văzut, aproape că nu există. Cum nimeni nu ține să se împotmolească pe drumurile românești, favorizate în raporturile lor cu lumea europeană au fost orașele și regiunile aflate cât mai aproape de frontierele occidentale ale țării, mai precis de autostrăzile din Ungaria. S-au reactivat, desigur, și mai vechi solidarități central-europene, istorice și culturale. Cert e că între diversele părți ale României decalajele sunt pe cale să devină îngrijorătoare.

Iată, mai concret, cum se prezintă PIB-ul pe cap de locuitor (exprimat în mii de euro) la nivelul județelor țării, în anul 2018.[2] Cel mai sus

2. Analizeeconomice.ro. Sursa datelor: Comisia Națională de Prognoză.

se află Bucureștiul, cu 27,18; cel mai jos, județul Vaslui, cu 4,63. Diferența este enormă! De menționat că media pe țară (PIB-ul pe cap de locuitor la scara întregii Românii) este de 10,25. Moldova se află în starea cea mai rea. Nici nu știau câtă dreptate vor avea cei care, la 1859 sau 1866, își exprimau temeri cu privire la viitorul fostului principat. Exceptând județele Iași (7,73) și Galați (7,37), aflate și ele într-o poziție mediocră, celelalte șase județe ale Moldovei sunt printre cele mai sărace din întreaga țară: Vrancea – 6,28; Bacău – 6,51; Neamț – 5,55; Suceava – 5,84; Botoșani – 5,06; Vaslui – 4,63.

Partea de sud a României prezintă rezultate amestecate, și foarte bune, și foarte proaste. Județul Constanța (14,20) e pe primul loc în țară după București. Și Prahova (12,47) înregistrează un scor destul de bun. La extrema cealaltă întâlnim Teleormanul (5,51) care concurează cu județele din Moldova, pentru unul dintre ultimele locuri.

Transilvania, într-adevăr, se poate spune că a „decolat". Județul Cluj se ridică la 13,10, Timișoara la 12,84, Brașovul la 12,07, Alba la 10,58, Sibiul la 10,65, Aradul la 9,69... La nivelul cel mai de jos se află Ținutul Secuiesc: Harghita, cu 7,01, și Covasna, cu 6,88; de precizat însă că până și acestea depășesc multe dintre județele Moldovei și chiar ale Munteniei.

Naționaliștii (mereu agitați, de felul lor) trag semnalul de alarmă. România, după ei, riscă „ruperea“ Transilvaniei. Va fi, altfel spus, prea dinamică (și prea legată de Europa Centrală) pentru a mai rămâne în cadrul României. Nu vor pleca doar ungurii acolo, vor pleca de astă dată cu toții, fără deosebire de naționalitate. Unii au aflat și când: peste cel mult zece ani! Ciudat că tocmai susținătorii unității istorice românești (inclusiv în veacurile când aceasta n-a prea existat) profetizează dezmembrarea României, astăzi, când spiritul de unitate e greu de contestat. Românii sunt dezbinați mai în toate privințele, nu însă în ceea ce privește identitatea lor națională. Cel puțin pentru viitorul previzibil, n-are rost să ne facem asemenea griji (dacă nu cumva e o falsă alarmă – Patria în primejdie! –, urmărind să-i atragă pe oameni sub stindardul naționalismului). Rămâne însă inadmisibilă prăpastia socioeconomică creată între diversele regiuni ale țării. Trebuie găsită o strategie de reechilibrare: măcar de dragul Moldovei! (Și, de ce nu, și pentru Teleorman!)

În drum spre viitor

CUM VEDEȚI ROMÂNIA peste încă o sută de ani? E o întrebare care se aude adesea în anul Centenarului. La o asemenea întrebare, răspunsurile sunt pe măsură: țara, spun mai toți, va arăta mult mai bine decât acum. Unii cred chiar că va arăta splendid. În realitate, răspunsul corect (pe care nimeni nu-l dă) ar fi unul singur: nu știm, nu avem nici cea mai mică idee. Nici măcar nu știm dacă România va mai exista!

Totul depinde de evoluțiile globale, de cum va arăta lumea în ansamblu peste o sută de ani. E foarte posibil să devină de nerecunoscut pentru noi, cei de astăzi. Ne despărțim de trecut într-un ritm amețitor. Ce se va întâmpla cu „statul național", nu doar al nostru, și în genere cu structurile politice instaurate pe parcursul ultimelor

generații rămâne o întrebare deschisă. Cu Europa ce va fi? Se vor menține în interiorul ei vechile frontiere naționale, sau acestea se vor șterge treptat, până la dispariție? Oricum, preocupările majore sunt deja altele. Națiunea rămâne o moștenire istorică, dar nu mai are primul rol – cum l-a avut cândva – în procesul de reinventare a lumii. Acum intrăm în era unor tehnologii din ce în ce mai sofisticate, al căror impact poate să meargă până la o posibilă sau – cred unii – probabilă transformare biologică a speciei umane. Va fi raiul, va fi iadul, vor fi și una, și alta? Nu știm. Va fi însă cu siguranță *altceva*.

În marea restructurare planetară care se anunță, e România pregătită să fie un factor activ? În prea mică măsură, după cum stau lucrurile azi. România „educată" e încă minoritară. Îi stau în față, masive, zecile de procente de analfabetism funcțional identificabil inclusiv la nivelul „elitei" politice.

Greu de spus cu ce ar trebui început. Cu drumurile, cu școlile, cu spitalele? Toate, prea multe, par a fi prioritare, rezultatul fiind că nu se face mai nimic. În realitate, prioritară a fost preocuparea unora (în mare parte, a „elitei" ieșite din comunism) de a aduna cât mai multă bogăție și putere; n-au mai avut vreme să se gândească la un proiect temeinic pentru România.

Problema-cheie rămâne *educația*, în sensul cel mai cuprinzător al termenului. Contrar opiniei lui Marx, în orice societate, nu economia comandă, ci cultura. Ne-am occidentalizat doar pe jumătate, în timp ce jumătatea cealaltă (cultură, mentalități, comportamente) e încă ancorată în vechea tradiție orientală. Singura noastră șansă este să ducem până la capăt procesul de modernizare și de democratizare început în urmă cu două veacuri. Dacă vrem să mai însemnăm ceva în lumea de mâine.

Cuprins

Din seria de autor
LUCIAN BOIA:

Istorie și mit în conștiința românească

Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune

România, țară de frontieră a Europei

Mitul democrației

„Germanofilii": Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial

Tragedia Germaniei: 1914–1945

De ce este România altfel?

Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări

Suveranii României: Monarhia, o soluție?

Cum s-a românizat România

Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)

Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei

În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități

Încerc să înfățișez, cât pot de echilibrat, problema alcătuirii României (din părți asemănătoare, însă distincte). Avem o țară (aproape) întregită. Ce am făcut însă cu ea? Ce facem cu ea în prezent? Cât suntem de capabili să înfruntăm viitorul? Să recunoaștem deschis cum stau lucrurile, altminteri nu ne vom îndrepta nicicând. România nu arată deloc bine: e afectată de mari întârzieri și de mari dereglări. Toate acestea, adunate, ar putea genera un amestec exploziv, de natură să pună în pericol inclusiv construcția națională. La 100 de ani de la Marea Unire, avem datoria să ne reparăm țara.

LUCIAN BOIA

ISBN 978-973-50-6250-7
9 789735 062507